

له فقر څخه د یوې خالې نړۍ ایجادول: ټولنیز کاروبار او د سرمایه داری نظام راتلونکې

GLOBAL URBAN DEVELOPMENT Volume 4 Issue 2 November 2008

نړیوال ښاری انکشاف، څلورم ټوک، دریمه گڼه، نومبر، ۲۰۰۸

ډاکتر محمد یونس

۲۰۰۸ م

ترجمه: ډاکتر امیر محمد منصوری

کابل، ثور، ۱۴۰۱ هـ ش

Ketabton.com

له فقر څخه د یوې خالي نړۍ ایجادول: ټولنیز کاروبار او د سرمایه داری نظام راتلونکی

ډاکټر محمد یونس

مقدمه

دغه لیکنه د ډاکټر محمد یونس د «له فقر څخه د یوې خالي نړۍ ایجادول: ټولنیز کاروبار او د سرمایه داری نظام راتلونکی» (۲۰۰۸ م) مقالې مستقیمه ژباړه ده. د ډاکټر یونس دغه لیکنه لومړۍ ځل په ۲۰۰۸ م کال د نیو یارک نښانې انکشاف (علمی مجله)، څلورم ټوک، دریمه گڼه، نومبر، ۲۰۰۸ م *GLOBAL URBAN DEVELOPMENT Volume 4 Issue* 2 November 2008 کې نشر شوي وه چې وروسته بیا د هغه په همدغه عنوان د کتاب په لومړي فصل کې هم راوړل شوه.

دغه موجوده مقاله په واقعیت کې د ډاکټر یونس د «ټولنیز کاروبار» د تصور فلسفي او نظري مباني توضیح کوي، نو ځکه مې ښه و بلله چې د کتاب دغه فصل وژباړل شي. پدې ترتیب سره هیله کېږي چې دغه لیکنه له یوې خوا د فقر اړوند د بشري ستونځو هغه عوامل او ریښې چې د سرمایه داری نظام په ماهیت کې تر سترگو کېږي، یو څه توضیح کړي، او له بلې خوا به د ډاکټر یونس د «ټولنیز کاروبار» د تصور نظري مباني او ماهیت د سرمایه داري نظام سره د مقارینې له لارې بیان شي.

د ډاکټر یونس له نظره سرمایه داري نظام په ماهیت کې د «اعظمې گټې» په ترلاسه کولو بڼا شوی وي، او پدې ترتیب سره د بشري ستونځو د حل په ځای د ډیرو نورو بشري ناورینونو سبب گرځیدلای شي. له بلې خوا، البته د ډاکټر یونس له نظره، د «ټولنیز کاروبار» تصور د سرمایه داری نظام یو بدیل کیدای شي چې د بشري ستونځو د حل لپاره په مؤثر ډول کار وکړي. ټولنیز کاروبار هم د آزاد بازار د معمول شکل په شان د عرضې او تقاضا د اصل له مخې تنظیمیږي، خو گټه یې بیا د پانگه وال نه بلکې د وړو متصدیانو وي- پانگه اچوونکي هم پخپله د ټولنې غریب قشر وي، خو د گرامین بانک په شان نهاد یا افراد د کاروبار لپاره لازمي پانگه د قرضې په توگه ورکوي.

د ډاکټر یونس له نظره په کاروبارونو کې د ټولنیز مسئولیت د زیاتوالی او ټولنیزو ښیگڼو ته د توجه کولو له لارې به د سرمایه داري نظام منفي جانبې عوارض، چې تر ډیره د «اعظمې گټې» د تر لاسه کولو له تصور څخه سرچینه اخلي، را کمه شي. د ټولنیز کاروبار له تصور سره سم، به هر انسان، که غریب هم وي، د کاروبار وړتیا لري، خو د کاروبار د پیلولو او پر مخ بیولو لپاره هغه لازم عناصر (سرمایه او واک) نلري، چې دا بیا د ټولنیز کاروبار د تصور له لارې لاسته راټولای شي. د گرامین بانک د ایجاد اساسي هدف په بنگله دیش کې غریبانو ته بې له تضمین څخه د وړو قرضو اسانتیا برابرول او هغوی وړو کاروبارونو ته هڅول وو. پدې ترتیب سره به واړه متشبثین د کاروبار د ایجادولو وړتیا پیدا کړي.

دغه مفکورې او تجربې کیدای شي زموږ په هیواد کې هم د استفادې وړ شي او هیله ده چې ځوان متشبثین او متقي متمدیل اشخاص به یو څه ځینی زده کړای شي. لیکنه د هر چا لپاره، خو په خاصه د کاروباري لوستونکو او د پوهنتوني علومو په نهادونو کې د استفادې لپاره توصیه کېږي.

والله علی مانقول و کیل

منصوری

د داکتر محمد یونس لنډه پېژندنه

محمد یونس په بنگله دېش کې د گرامین بانک (د کلیو بانک) موسس دی. دغه بانک په ۲۰۰۶ م کال کې ۴،۷ میلیونه وړو قرضه اخیستونکو ته ۶،۳۸ میلیارد ډالر قرضه ورکړې وه. دقرضو د بیرته تر لاسه کولو لپاره، گرامین بانک د (د پیوستون گروپونه) له سیستم څخه کار اخیست. دغه غیر رسمي کوچني گروپونه له یو بل سره په ګډه له بانک څخه د قرض اخیستو درخواست کوي او د پیوستون د گروپ هر غړی د گروپ د نورو غړو د ضامن په توګه عمل کوي. پدې ترتیب سره له فقر څخه د نجات او اقتصادي پرمختګ لپاره دوی د یو بل د هڅو ملاتړ کوي.

داکتر محمد یونس یو بنگله دیشی د ټولنیز کار ایجادونکی، بانکدار، اقتصاددان او مدنی فعال وو. داکتر محمد یونس ته د گرامین بانک (د کلیو بانک) د تاسیس او کوچنیو پانګه اچونو او د قرضو اخیستو په اړه د نوبتګرو کارونو له امله په ۲۰۰۶ م کال د نوبل جایزه ورکړل شوی وه. د گرامین بانک د قرضه اخیستو د نوبتونو له برکته د بانکونو له خوا د قرض ورکولو دغه سیستم پخپله د ټولني په هغه غریب قشر پورې تعلق پیدا کړ چې په پخوا کې د مروجو بانکي قرضه اخیستو څخه محروم وو. داکتر یونس او گرامین بانک ته دغه د نوبل جایزه د «د کوچنیو قرضو د اعتبار له برکته د ټو لنی د غریب قشر د ټولنیزو او اقتصادي پراختیاوو او پرمختګ په لاره کې د ددوی د هڅو» له امله ورکړل شوی وه. محمد یونس او گرامین بانک ته د سولې د نوبل د جایزې په مراسمو کې د ناروی هیواد د نوبل کمیټې ډاګیزه کړه چې «پایدار سوله تر هغو نشي تر لاسه کیدای تر څو چې د ټولني ټول وګړي له فقر څخه د خلاصون یوه لاره ونه مومي». کمیټې زیاته کړه چې «یونس او گرامین بانک دا ونډه چې حتی د غریبانو هغه ډیر غریبان یې هم کولای شي د خپل پرمختګ لپاره هڅي وکړي». محمد یونس ته د نوبل د سولې په جایزې برسیره نوري متعددې جایزې هم ورکړل شوي دي؛ مثلاً: په ۲۰۱۰ م کال کې د پنوسلوانیا د پوهنتون لخوا محمد یونس په تیرو ۲۵ کلونو کې د نړۍ د ۲۵ ډیر اغیزمنو افرادو له جملي څخه بلل شوی وو.

داکتر یونس د یوه بل ډیر لوستل شوي مشهور کتاب مؤلف هم ده: د غریبانو بانک: «واړه قرضونه او د نړیوال فقر په ضد

مجادله Banker of the Poor: Micro- Lending and the Battle Against World Poverty

د ۲۰۱۱ م کال د فبروري په میاشت کې محمد یونس له څو نورو سره په ګډه د «ټولنیز کسب اوکار- د یونس نړیوال نوبتګر عمل» بنیاد کینډوود. د داکتر یونس دغه بنیاد په ټوله نړۍ کې د ټولنیزو معضلو د حل لپاره ټولنیز کسب او کار ایجاد او هغه ته یې توسعه ورکوله. سربیره پردې دغه بنیاد «د بشری نوي پانګې په اړه د یونس د لید لوری د تحقق او کاروني» نړیوالی اداري اجرائیه غړی په توګه د ودې په حال کې هیوادونو کې د ټولنیزو کاروبارونو د توسعې لپاره هم آسنتیاوې برابرې او د ودې په حال کې هیوادونو کې دولتونو، شرکتونو، نهادونو او غیر دولتي سازمانونو ته مشاورتی خدمتونه تهیه او وړاندې کوي.

داکتر یونس د چیتاګنگ په پوهنتون کې د اقتصاد استاد هم وو خو په ۲۰۱۲ م کال د ګلاسکو د پوهنتون ریس وګمارل شو چې تر ۲۰۱۸ م کار پوري یې هغه ښه تر سره کوله. محمد یونس د گرامین بانک موسس او مدیره هیئت غړی وو خو د ۲۰۱۱ م کال د مارچ په میاشت کې د بنگله دیش حکومت نوموړی د تخلفاتو او د عمر د زیاتوالي په وجه له دغو وظایفو څخه برطرف کړ.

۱. یو نوی ډول کاروبار

په ۱۹۹۱ م کال کې د شوروی اتحاد تر پاشل کېدو وروسته د آزاد بازار^۱ تصور د نړۍ په مخ خپور شو. د آزاد بازار اقتصاد په چین، جنوبی اسیا، د جنوبی امریکا په ډیره برخه، غربی اروپا او حتی په پخواني شوروي اتحاد کې خپلې رېښې وغځولي. ډیر داسې شیان شته چې آزاد بازار یې په ډیره عالي توګه تر سره کوي. که هغو ملتونو ته چې د سرمایه داري نظام اوږده مخینه لري، لکه غربی اروپا او شمالي امریکا، وکتل شي، نو د آبادی ډیرشواهد پکې لیدل کېږي. همداراز هلته موږ د تکنالوژیکي نوښتونو، ساینسي اکتشافاتو، او په تعلیمي او ټولنیزو برخو کې زیات پرمختګونه وینو. درې سوه کاله پخوا د معاصر سرمایه داري نظام رامنځته کېدو دا ممکنه کړه چې نړۍ پدې موده کې داسې پرمختګ تجربه کړی، چې هیڅکله یې پخوا نه و لیدلی. خو له دغو بریالیتوبونو سره سره، د شوروی اتحاد تر پاشل کېدو را هیسې، چې یو نسل تیرشوی، د ناامیدۍ یو احساس را منځته کیدونکی ده (په سرمایه داري نظام د بې باوري احساس راتوکیدونکی ده).

دا باور موجود ده چې سرمایه داري نظام بریالی دی. دکاروبار وده جریان لري، نړیوال تجارت په تیزی سره پراخېږي، کثیرالمیلي تصدي ګانې د پرمختلونکو ملتونو او په پخواني شوروي اتحاد پورې تړلیو هیوادونو په بازارونو کې خپرېږي او تکنالوژیکي پرمختګ په مضاعف ډول خپلې ودې ته دوام ورکوي. خو هر څوک لدې سوکالۍ څخه برخمن ندي چې د نړیوالې آبادۍ ویش یې داسې توضیح کوي: د نړۍ د عایداتو (درآمد) ۹۴ فیصده د نړۍ د نفوس ۴۰ فیصده افرادو ته ورځي، او د نړۍ پاته ۶۰ فیصده نفوس د نړۍ د عایداتو یوازې ۶ فیصده تر لاسه کوي. د نړۍ نیمایي نفوس د ورځې په له دوو کمو ډالرو گذاره کوي او تر یو بیلین پورې انسانان بیا تر یوه ډالر هم کم عاید لري. د نړۍ پر مخ غربت او فقر په مساوي توګه ندی تقسیم شوی: د مځکې پر مخ ځیني خاصې سیمې بیا د دغو پرمختګونو تر ټولو بدې اغیزې ګالي. د افریقا نیمه صحرايي سیمې، جنوبی اسیا او د لاتین امریکا سلګونه میلیونونه غریب وګړي له لوړې سره لاس او ګریوان دي. داسې دوراني آفتونه، لکه د ۲۰۰۴ کال ځونامي چی د هند د بحر ځینې سیمې یې په کنډوالو بدلې کړي، په دوامداره توګه سلګونه میلیونونه غریب خلک وژني. د نړۍ د شمال او جنوب یعنی د نړۍ د آبادو او متباقي وګړو تر منځ فاصله نوره هم زیاته شوې ده. یو شمیر هیوادونو چې پدې اخرو دریو لسیزو کې یې له اقتصادي پرمختګ څخه خوند اخیستی بیا د دې پرمختګ لوړ قیمت هم پری کړی دی. چین چې په ۱۹۷۰ ومو لسیزو کې یې اقتصادي اصلاحات په هیواد کې معرفي کړل یوه سریع اقتصادي وده تجربه کړه چې د نړیوال بانک د معلوماتو په بنیاد ۴۰۰ میلیون چینیایي وګړي له غربت څخه وژغورل شول. (د دې په نتیجه کی اوس د نړۍ د فقیر نفوس تر ټولو لوی شمیر په هند کې دي، سره لدې چې د چین نفوس ورباندې زیات دی).

^۱. آزاد بازار (Free market) د «عرضي او تقاضا» په تصور بنا یو اقتصادي نظام ده چې د دولت کنترول پکې ډیر کم او یا هیڅ وي. برعکس یې کنترول شوی یا پلان شوی اقتصاد (Planned or controlled economy) یا اقتصادي نظام ده چېرې چې دولت د تولید منابع په اختیار کې لری او د آبادۍ د ویش او د اجناسو او خدماتو قیم او د مزدورانو مزد تعینوي. د آزاد بازار او سرمایه داري نظام (Capitalism) اصطلاحات معمولا د یو او بل په مفهوم استعمالېږي خو یو څه تفاوت سره لري. که څه هم په آزاد بازار او سرمایه داري نظامونو کې عرضه او تقاضا اصل دی، چې د اجناسو د تولید او خدماتو د قیمتونو د تعیین لپاره اساس وي. سرمایه داري اقتصادي نظام د سرمایې د ایجاد او د تولیدي عواملو او د هغوی د ملکیت په مسئله باندې تمرکز لري، خو د آزاد بازار اقتصاد بیا د آبادۍ یا داجناسو او خدماتو په تبادلې باندې تمرکز لري.

خو دغو ټولو پرمختگونو بیا یو شمیر بدې ټولنیزې ستونځې را منځته کړي دي. د اقتصادي ودې په لور په بېرته کې چينايي حاکمانو دې ته وکتل چې کمپنيو يې د سيمي اوبه او هوا ککړه کړه. برسیره پر دې د پرمختګ سره سره بیا هم د مالدار او غیر مالدار (آباد او غریب) تر منځ وینې او فاصله زیاتېږي. د تخنیکي شاخصونو، مثلاً د جینی ضریب² Gini Coefficient د محاسبو پر اساس د عایداتو (درآمد) تفاوت په چین کې د هند په نسبت په خراب حالت کې ده. حتی د امریکا په متحده آیالاتو کې، چې د نړۍ د ډیر آباد هیواد په توګه شهرت لري، هم ټولنیز پرمختګ مایوسونکی دی. له دولسيزو ورو پرمختګ وروسته په اخرو کلونو کې د هغو کسانو شمیر چې په غربت کې ژوند تیروي زیات شو. تقریباً ۴۷ میلیونه خلک (چې د امریکا د نفوس تقریباً شپږمه برخه جوړوي) روغتيايي بیمې نلري او اوليه روغتيايي خدماتو ته د لاسرسۍ په اړه له ستونځو سره مخ دي. د سارې جنګ³ ترختمیدو وروسته ډیرو فکر کاوو چې دفاعي مصارف به کم او روغتيايي او تعلیمي ټولنیز پروګرامونه به زیات شي. خو د ۲۰۰۱ کال دسپتمبر تر پېښې وروسته د امریکا متحده آیالاتو حکومت په نظامي او آمینیتي فعالیتونو تمرکز زیات کړ او غریب وګړي یې له نظره وغورزول.

دغه نړیوال مسایل بې توجه هم پاته نشول. د نوي زیربې په پیلیدو سره ټوله نړۍ منسجمه شوه تر څو دغه مسایل په نظر کې ونیول شي. په ۲۰۰۰ م کال د نړۍ مشران په ملګرو ملتونو کې سره راټول شول او د نورو اهدافو تر څنګ یې دا وپتيله چې تر ۲۰۱۵ کابل پوري به د نړۍ د فقر کچه نیمایي ته را کښته کړي (د ۲۰۰۰ وم کال په نسبت). خو د نیمایي وخت په تیریدو سره (په ۲۰۰۸ کال) کې د دغه هدف نتایج مایوسونکې دي او اکثر ناظرین باورمند دي چې د زیربې دغه هدف به پوره نشي. (د ډاکتر محمد یونس - د مقالې لیکوال - په باور: بنگله دیش تر یوه حده دغه هدف ته نژدې کیدونکی دی - هیله ده چې په بنگله دیش کې به د فقر کچه په ۲۰۱۵ کال کې نیمایي ته را کښته شوي وي).

څه شی غلط دي؟ پداسې نړۍ کې چې د آزادې تصدۍ ایدیالوژۍ یو ریښتینی سیال نلري، نو د ډیرو خلکو لپاره آزاد بازار ولي ناکام شو؟ پداسي حال کې چې یو شمیر ملتونه د ډیرې سوکالۍ او آبادۍ په لور روان دي، ولې ډیر نور بیا شاته پاته شول؟

دلیل یې ساده ده: نا فلتر شوي بازارونه د دوی په موجوده شکل سره د دې لپاره ندي چې ټولنیزې ستونځې را کمې کړي، بلکې غالباً به فقر، مرضونه، ککړتیا، فساد، جرمونه او د مساوات نشتوالی (تفاوتونه) لانور هم ورسره ډیرشي.

² د جینی ضریب یا د جینی ممیز د ولسونو په سطحه د درآمد (عایداتو) ویش بیانوي. دغه تصور په ۱۹۱۲ م کال د ایټالیايي احصائیه پوه Corrado Gini له خوا را منځته شو چې معمولاً د اقتصادي غیر مساوات یو مقياس بلل کیږي. دغه ضریب د درآمد (عاید) یا په بل عبارت د نفوس پر سر د آبادي ویش اندازه کوي او د (صفر) او (یوه) تر منځ قیمت اخلي. دغه ضریب صفر قیمت د نفوسو تر منځ د عایداتو بشپړ مساوي او یو د هغو بشپړ غیر مساوي حالت بیانوي. د دغه ضریب د (یو) قیمت (د عاید بشپړ غیر مساوت) دا معنی لري چې په یوه ټولنه کې یوازې یو کس ټول عاید ترلاسه کوي او نور ټول بیا صفر عاید لري.

³ سور جنګ (Cold war) د امریکا او شوروي اتحاد او د دوی د متحدانو تر منځ یو دوامداره کشمکش او تقابل وو. دغه نوم لومړي ځل تر دوهم نړیوال جنګ وروسته په ۱۹۴۵ م کال کې د Georg Ovel په یوه لیکلي مقاله کې ذکر شوی وو. سور جنګ د دغو دوو قطبونو تر منځ په سیاسي، اقتصادي او تبلیغاتي او تر یوه محدوده حده په تسلیحاتي جبهو کې یو ډول سیالي او تقابل وو. د شوروي تر رنګیدا وروسته د سارې جنګ تصور هم هیر شو او یو قطبي نړۍ را منځته شوه چې امریکا پکې یکه تازه ښکارېده. داسې ښکاري چې پدې اخرو کې د ناټو د دوامداره پراختیا او د روسیې انزوا او دوامداره تحقیر د یو ډول نوي سارې جنګ بڼه را منځته کوي. په سوريه او تر یوه حده په لیبیا کې د امریکا او متحدانو (ناټو) او اوسنۍ روسیې مخامخ کیدل او په اوکرایین کې روانه جګړه د یو بل ډول سارې یا «نیمه تاوده» جنګ ښیي.

زه (د مقالې ليکوال) د نړيوالې⁴ نظريه تاييدوم – آزاد بازار بايد د هيوادونو له حدودو څخه د باندې توسعه پيدا کړي، د ملتونو تر منځ تجارت اجازه ولري، او د سرمايو جريان (انتقال) او دولتونه بايد بين المللي کمپنيو ته د تجارت او کاروبار اسانتياوو چمتو کولو ته علاقمند وي، او د ماليې مناسب قوانين او اسانتياوې ورکړي. نړيوالې (نړيوالتوب) د کاروبار د يوه عمومي اصل په حيث غريبو خلکو ته د نورو بديلونو په نسبت ډيره گټه رسولاى شي. خو د يوه صحيح نظارت او لارښود د نه موجوديت په صورت کې نړيوالې يو لوى بالقوه ضرر هم کيدای شي.

نړيوال تجارت د يوه سل لینه لوى جرنيلی سرک په شان ده چې پر مخکې باندې ډيرې ترافيکي څلور لارې او يو پرېل باندې د تيريدو مواقع لري. که په دغسې يوه لوى سرک ترافيکي اشارې، د سرعتونو د کنترول نښې، د وزن او جگوالي محدوديتونه او يا د سرکونو نښې نه وي، نو د مخکې مخ به د لويو قدرتمندو اقتصادونو لوى ترکونه ونيسي. واره موټرونه – د يوه بزگر ډاکسن موټر، يا د بنگله ديش د غوايانو گاډۍ او يا بایسکلي کراچۍ به له دغسې لوى سرک څخه ايستل کېږي.

د دې لپاره چې د «دوه طرفه گټلو – دوه طرفه برد» نړيوالتوب ولرو، موږ بايد عادلانه ترافيکي قوانين، ترافيکي اشارې او ترافيکي پوليس ولرو. دا اصل چې «هر څه د پياوړي دي» بيا بايد په داسې اصل تعويض شي چې دا تضمين کړي چې غريب ترين هم پدې جرنيلي سرک باندې لار لري. که داسې نه وي، نو بيا به نړيوال آزاد بازار د اقتصادي امپرياليزم په کنترول کې راځي.

په عين حال کې محلي، ساحوي او ملي بازارونه هم مناسبو مقررو او کنترول ته اړتيا لري تر څو د غريبو خلکو گټې خوندي کړي. د دغسې کنترول د نه موجوديت په صورت کې به مستعد (آباد خلک) په آسانۍ سره حالات د خپلې گټې په خوا ورکاږه کړي.

په ورځني ژوند کې د نامحدوده يو لینه سرمايه دارۍ منفی اغيزې هرچيرې ليدل کېږي - مثلاً هغه نړيوالې تصدۍ چې فابريکې د نړۍ په غريبو هيوادونو کې تاسيسوي، چيرې چې ارزانيه مزدوران (د ماشومانو په شمول) په اسانۍ استثمار کېدای شي، تر څو د دوی گټه زياته شي؛ هغه کمپنۍ چې د خپلو پيسو د سپما لپاره د هوا، خاورې او اوبو د ککړتيا عامل گرزي، يا هم د اعلاناتو کمپنۍ گانې چې د مضرو يا غير ضروري محصولاتو د پلورلو لپاره د بازار موندنې غولونکونکي نشرات کوي.

په نورو برسیره، موږ وينو چې د اقتصاد ټول سکتور د بشر غريب قشر، چې د نړۍ نيمايي نفوس جوړوي، له پامه غورزولي دي. په اقتصادي سکتور کې د نړيوال تجارت تمرکز په خلکو باندې د داسې لوکسو موادو خرڅلاو وي چې د دوی په کار نه وي، خو د کمپنيو گټه پکې ډيره وي.

زه په آزاد بازار باندې د ټولو لپاره د آزادي د يوه الهام اخيستونکي منبع به حيث باور لرم، نه د يوه وړوکي ممتاز قشر د انحطاط د مهندسۍ د وسيلې په حيث. د نړۍ آبادو هيوادونو په شمالي امريکا، اروپا او د اسيا په يوه برخه کې د نوبنټگرو انرژيو، موثريت او د تحرک له قدرت څخه، چې د آزاد بازار توليد او محصول دي، ډيره زياته گټه ترلاسه کړه. ما خپل ژوند دې ته وقف کړ چې د آزاد بازار عين دغه ډول گټې د نړۍ ډيرو هيوادونو پر گونو ته راوړم – يعنې هغو ډيرو غريبو بشري کتلو ته کوم چې د بازار په اړه د اقتصاد پوهانو او کاروباريانو په خبرو کې کوم خاص عامل نه بلل کېږي.

4. نړيوالې Globalization هغه پروسه ده چې له مخې يې تجارت او کابارونه او نور سازمانونه (د تعليمي، فرهنگي، سياسي او بشري سازمانونو په شمول) په نړيواله سطحه اغيزو ته پراختيا ورکوي او يا په نړيواله پيمانه عمل کوي.

زما تجربو دا وښووده چې آزاد بازار لکه څنگه چې قوي اوگټور ده، کیدای شي داسې مسایلو ته لکه نړیوال فقر او د محیط تنزل (خرابوالي) ته ځواب ویونکی شي، خو هغه وخت چې یوازی او په بیرحمانه توګه د هغه د مستعدترینو (مالدارترینو) واکدارانو (سهم لرونکو) مالي اهداف/ګټې پوره کړي.

آیا دولت یو ځواب ده؟

ډیر خلک داسې فرضوي چې آزاد بازار ټولنیزې ستونځې نشي حل کولای، خو حکومتونه یې کولای شي. لکه څنگه چې شخصي سکتور د ځاني منافعو لپاره وقف شوی وي، نو داسې انګیرل کېږي چې حکومتونه به د ټولنو د ګټو نمایندګي کوي. له دغه ځایه څخه دا باور لرل منطقي ښکاري چې لوی پیمانه ټولنیز مشکلات باید د حکومت د صلاحیتونو په محوطه کې وي.

حکومت کیدای شي پدې کې مرسته وکړي چې زموږ لپاره مطلوبه یوه نړۍ، چې موږ پکې ژوند کول غواړو، جوړه کړي. یو شمیر داسې وظایف دي چې د افرادو یا خصوصي بنسټونو په لاس نشي تنظیمیدای - مثلاً ملی دفاع، یو مرکزي بانک چې د اسعارو وړاندې کول او بانکي کاروبار تنظیموي، ملی تعلیمي نظام، ملی روغتيايي خدمات تر څو ټولو ته د روغتيايي خدماتو د رسد اطمینان حاصل شي او د عامه آفاتو اغیزې کمې کړای شي. دا هم مهمه ده چې حکومت د مقرر د وضع کولو له لارې پانګه اچونه کنترول او محدوده کړي - لکه ترافیکي قوانین. که څه هم په نړیوال اقتصاد کې د نړیوالې اړوند مقررې او قوانین لاس ته اوسه هم د بحث موضوع ده او یو بین المللی اقتصادي نظم باید بشپړ را پیدا شي، اما ډیر حکومتونه په ملي او محلي سطحو د آزاد بازار ښه مراقبت کوي. دغه خبره تر ډیره په رېښتینو صنعتي هیوادونو کې ډیره رښتیا ده چېرې چې سرمایه داري نظام اوږده تاریخي مخینه لري او دموکراتیکو حکومتونو هلته په تدریجي توګه د آزاد بازار د تنظیمولو مناسب مقررات او سیستمونه پیاده کړي دي.

په دغسې مواردو کې (مالي) ترافیکي قوانین د آزاد بازار څخه د نظارت له لارې د غذا او دواګانو کاروبار تنظیموي او د مشتریانو د غلطولو مخنیوی کوي، مثلاً د خطرناکو او مضرو محصولاتو خرڅلاو، د دروغجنو اعلاناتو خپرول، د قراردادونو څخه کوږوالی او د چاپیریال د ککړتیا پر خلاف قوانین. دغه قوانین د معلوماتو/ارقامو چوکاټ ایجاد او تنظیموي چې د هغه په حدودو کې کاروبار او کاروباري اجرات تر سره کېږي - مثلاً د اسعارو د ذخایرو اجرات، د شرکتونو د مالی چارو معلومات افشا او خپرول، او د محاسبو او کنترول معیاري کړنې. دغه مقررې او قوانین دا تضمینوي چې کاروبارونه په مناسبه سطحه پرمخ بیول کېږي.

د کاروبارونو لپاره ترافیکي قوانین بی عیب او کامل هم نه وي او همیشه په ښه توګه نه اعمالېږي او پدې توګه د قوانینو له موجودیت سره سره ځینې شرکتونه بیا هم مشتریان غولوي، چاپیریال ککړوي او پانګه اچوونکي هم غولوي. دغه ډول ستونځې په خاصه توګه په پرمختلونکو هیوادونو کې ډیرې درنې او جدي وي، چېرې چې حکومتونه یې ضعیف او ادارې یې فاسدې وي. په پرمختللیو هیوادونو کې حکومتونه معمولاً د چارو د تنظیم وظایف په ښه توګه تر سره کوي، که څه هم د ۱۹۸۰ یمې لسیزې را پدېخوا محافظه کار سیاستمداران^۵ هڅې کوي او له هر ممکن فرصت

^۵ په غربي سیاسي قاموس کې د محافظه کار او دموکرات دوه اصطلاح ګانې دي. د محافظه کار اصطلاح هغه سیاسي لید لوري ته راجع کیږي چې د پخواني عرف (که حکومتی نظام وی یا اجتماعي، اقتصادي یا بل څه) باندې ټنګار لري او د مودرن (عصری کیدو) سره مخالفت ښيي. په مجموع کې محافظه کاران په ټولنیزو امورو، په خاصه اقتصادي چارو کې د دولت په کم او د آزاد بازار په لوی رول باندې تاکید کوي.

څخه يې گټه اخيستی چې د حکومتونو د تنظيم امور له نظره وغورزول شي. بيا هم حتی د کاروباري امورو يو ډير اعلى حکومتي نظارت او کنترول سيستم هم يوازې بس نه وي چې د جدي او درنو ټولنيزو مسايلو حل کول خو لا پريږده چې حتی ور سره د مقابلې کولو تضمين وکړي. د نظم او کنترول حکومتي سيستمونه د کاروبارونو په لارو چارو اغيزې لرلای شي، خو هغو ساحو ته چې کاروبارونه يې له پامه غورزوي، رسيدگي نشي کولای. تجارت او کاروبارونه د مسايلو په حلولو نشي مامور کيدای او يو ډول محرکاتو ته اړتيا لري تر څو دا کارکول وغواړي.

کاروباری ترافيکی قوانین په نړيوالو اقتصادي لويو لارو (جرنلی سرکونو) د وړو موټرونو او لاریو او حتی ریکشاگانو لپاره هم د تگ راتگ ځای ځایگي برابرولای شي. خو د میلیونونو هغو خلکو په هکله چې حتی د عادي عراده جاتو مالکان هم نه وي، څه وشي؟ په میلیونونو هغه ښځې، او ماشومان به څه کوي، چې د دوی بنيادي بشري اړتياوې لا هم بې ځوابه پاته دي؟ څنگه وکولای شو چې د نړۍ نيمايي نفوس چې د ودې په ټيټه سطحه کې دي، د دې وړتيا او قابليتونه تر لاسه کړي تر څو دوی هم د نړيوال اقتصادي څرخ روان جريان ته را پورته شي او پدې ترتيب د آزاد بازار په اقتصاد کې سيالي وکړای شي؟ اقتصادي تمځايي اشارې او ترافيکي پوليس دغه کار نشي ترسره کولای.

حکومتونو د تاريخ په اوږدو کې هڅې کړي دي چې د دغه ټولنيزو مسايلو حلولو ته لاره پيدا کړي. په منځنيو پيړيو کې انگلستان ضعيف قوانين لرل چې نه يې شو کولای د هغو خلکو مرسته وکړي چې په بله لاره يې نشو کولای. معاصر حکومتونه داسي پروگرامونه لري چې ټولنيزو مسايلو ته رسيدگي کړای شي، مثلا حکومتونه ډاکټران، نرسان، معلمان، ساينس پوهان، ټولنيز کارکوونکي او څيړونکي استخداموي تر څو د بې وسه وگړو ملاتړ وکړي.

په ځينو هيوادونو کې حکومتي ايجنسيانې د فقر په له منځه وړلو، ناروغيو او نورو ټولنيزو مصايبو په کمولو کې تر نيمې لارې رسيدلي دي. بنگله ديش يو له دغسي هيوادونو څخه ده چې د نړۍ يو له پر نفوسه منطقو څخه شميرل کيږي چې ۱۴۵ ميليونه وگړي يې د امريکا د ويسکونسن د ايالت په برابر ساحه^۶ کې اوسيږي. که په بله ژبه ووايو چې که د ټولې نړۍ نفوس د امريکا په متحده ايالاتو کې سره را ټول کړو نو د نفوسو تکاثف ميزان به يې د بنگله ديش د (هغه وخت) نفوس د تکاثف تر ميزان لږ کم وي. لدې سره سره بيا هم بنگله ديش د نفوس د فشار د کچې په را کمولو کې ښه پرمختگ کړی دی. په اخرو دريو لسيزو کې د مور په سر د اولادونو په ميزان کې د پام وړ کمی راوستل شوی او دغه تمايل لا روان دی. (په ۱۹۷۵ م کال کې د مور په سر ۶،۳ خو په ۱۹۹۹ م کې بيا دغه ميزان ۳،۳ ته راټيټ شو). دغه جالب او د توجه وړ ښه والی تر ډيره حده د حکومت د هڅو له برکته را منځته شو چې د هيواد په سطحه د روغتيايي کليينکونو له لاري د ولادتونو تر منځ د واټن د مراعات لپاره لازم محصولات ویشل، معلومات خپرول او روغتيايي خدمات وړاندي کول پکې شامل وو. د فقر په پرمختگ او د فقر په تخفيف او کمښت کې غيردولتي موسساتو او همداراز د گرامين بانک هڅو هم مهم رول ولوباوه.

حکومتونه د ټولنيزو مسايلو د حل په اړه ډير څه کولای شي. حکومت لويه اداره وي او د دې قدرت لری چې د ټولنو هر گوټ ته ورسېږي او د مالياتو له لاري ډير منابع بسپچ او را ټول کړي. د غريبو هيوادونو حکومتونه هم د نړيوالو مرستو له صندوق څخه اعانې او کم سوده يا بې سوده پوړونه تر لاسه کولای شي. نو دا آسانه ښکاري چې ټولنيز مسايل

^۶. منځنۍ پيړۍ Middle Ages د اروپا په تاريخ کې په پنځمه ميلادي پيړۍ کې د روم د تمدن د سقوط څخه را وروسته بيا په اروپا کې د رينيسانس تر دورې پورې (تقريباً ۱۳ - ۱۵ ميلادي پيړۍ پورې) تاريخی دورې ته ويل کيږي.

^۷. د بنگله ديش نفوس اوس ۱۶۳ ميليونه دی او خاوره يې تقريباً د افغانستان څلورمه برخه کيږي.

سره را ونغبنتل او د دولت په غاړه کې ور واچول شي او ورته ووايي چې «دغه ده در وايي خله او سم يې کړه!» خو که دغه طريقه موثره وای نو ټولنيز مسايل به لاپخوا حل شوي وای. د ټولنيزو مسايلو موجوديت د ثابتوي چې حکومتونه يوازي په خپل ځان دغو مسايلو ته ځواب ولی نشي ويلای؟.

د دې سوال د ځواب دلایل يو څو دي. يو دا چې حکومتونه ممکن غير موثر وي، ورو عمل کوي، فساد ته تمایل پکې وي، بيوروکراسي پکې زياته وي او د ځان دايمي کار يې بولي. دغه ټول بيا د حکومتونو د گټې جانبي عوارض دي چې: د حکومت حجم لوی وي (پرسيدلي ادارې جوړښتونه)، قدرت، او متمرکز او مالدار قشر په حتمي توگه حکومتونه غټوي او ځانته يې جذبوي تر څو يې د خپل قدرت او مال د زياتوالي لپاره وکاروي.

حکومتونه معمولا د شيانو د ايجاد لپاره ښه وى خو چې کله د هغو شيانو د وجود ضرورت رفع شي او د حکومت د اوږو بار وگړي، نو د هغو د بندولو لپاره بيا ښه نه وي. د گټو ترلاسه کول - مخصوصا د وظيفو، په هره نوي اداره کې ايجادیږي. په بنگله ديش کې هغه مامورين چې يوازي د دې لپاره گمارل شوي وو چې په دولتي ادارو کې ساعتونه کوک کړي (چاپی ورکړي)، سره لدې چې هغه ساعتونه په برښنايي ساعتونو تعویض شول خو دغو مامورينو تر کلونو پورې دغه بستونه ساتلی وو او تنخواوی يې اخيستې⁸. سياسيون هم په حکومتي ادارو کې د موثريت مانع گرزيدي او شي- که څه هم (سياسيون) شايد د شفافيت «حسابدهي» په معنی وي.

دا واقعيت چې د خلکو گروپونه دا غواړي چې حکومت د دوی گټې وساتي او په خپلو نمايندگانو فشار راوړي چې د دوی د گټو حمايت وکړي، او دغه بيا د دموکراسۍ يوه اساسي ځانگړتيا ده. خو په عين حال کې دغه اړخ بيا کله کله داسي معنی پيدا کوي چې د پرگنو د منافعو په عوض د يوه يا څو باقدرته متنفذو گروپونو منافع معتبرې وبللي شي. د مثال په توگه په امريکا کې د غير معقول او غيرموثر روغتيايي اسانتياوو سيستم، چې په لسگونو ميليونه خلک يې له روغتيايي بيمو څخه بې برخې کړي دي. د بيمو په دغه ناروا سيستم کې د اصلاحاتو راوړل ځکه نا ممکن دي چې د باقدرته بيمه اي او دواسازي کمپنيو له گټو سره معايرت لري. د حکومتونو دغه ارثي کمزورتياوې دا توضيح کوي چې ولې د پخواني شوروي اتحاد دولتي کنترول شوی اقتصادي نظام بالاخره وپاشل شو اوسقوط يې وکړ. د حکومت دغه ډول کمزورتياوې داهم توضيح کوي چې د نړۍ په گوټ گوټ کې ولي خلک د دولت په ملکيت او پشتوانه باندي د ټولنيزو مسايلو د حل سره خوشحاله نه دي. حکومتونه بايد زموږ د بدترينو مشکلاتو په رفع کولو کې مرسته وکړي خو حکومتونه يې يوازي په خپل سر نشي حل کولای.

⁸. زموږ د هيواد په اردو کې هم د فيل د ډاکټر قصه شته، سره لدې چې په موجوده نظامي جزوتامونو کې فيل نه وو خو د پخواني تشکيل سره د فيل ډاکټر وو.

د غیر انتفاعي (خیریه) مؤسساتو سهم

د نړۍ په سطحه له حکومت څخه ستړي شوي ډیر هغه خلک چې د ټولنیزو مسایلو په اړه فکر او اندېښنه لري، غیر انتفاعي یا غیر منفعتي مؤسسات (Non Profit Organizations) یې پیل کړل تر څو د ټولنیزو مسایلو د حل په اړه یو څه وکړي. د غیر انتفاعي اصطلاح ډیر مختلف شکلونه لري او په مختلفو نومونو یادېږي: غیر انتفاعي مؤسسات، غیر دولتي مؤسسات، رضا کارانه مؤسسات، خیریه ټولنې، بشردوستانه بنسټونه، او نور.

«رضاکار» خدمت له نورو انسانانو سره د بنيادي خواخوږي په تصور او فکر کې رېښه لري. د نړي ټول اديان خپلو پيروانو ته لارښوونه کوي چې له محتاجو سره مرسته وکړي. په ځانگړي ډول په اضطراري حالاتو کې غیر انتفاعي بنسټونه مرستې تر لاسه کوي چې زیانمن شوو کسانو ته یې ورسوي. مثلاً یو کال په بنگله دیش کې د بحر د مد او جذر څخه د را سر شویو سیلابونو په وخت د نړۍ له مختلفو برخو څخه سخاوتمندانه مرستو په بنگله دیش کې د لسگونو زرو انسانانو ژوند وژغوره. له دغه سره سره دا ثابت شوه چې غیر انتفاعي مؤسسات په یوازې سر د ټولنیزو ستونزو د ځوابولو لپاره کافي نه دي. دوامداره او حتی ورځ په ورځ خرابیدونکي نړیوال فقر، سیمه ایز ټول شموله امراض، بې کوري، لوږه، او د چاپیریال ککړتیاوې د دې ادعا لپاره کافي شواهد دي چې دا ښيي چې رضاکار فعالیتونه دغه کار نشي تر سره کولای.

رضاکاري هم په خپل ځان کې یو ډول ذاتي کمزورتیاوې لري: رضاکاري د سخي افرادو، مؤسساتو او یا هم دولتي اجنسیو په دوامداره اعانو باندې تکیه لري. کله چې دغه اعانې ودرېږي نو د رضاکارانه مؤسساتو هغه ښه کار هم درېږي. بر سیره پردې د غیر منفعتي مؤسساتو له هر ریس څخه دا خبره اوریدل کیږي چې د ټولو اړتیاوو د رفع کولو لپاره کافي پیسې ورسره نشته. حتی که (د خلکو) اقتصاد قوي هم وي او د خلکو بڼوې له پیسو هم ډکې وي، بیا هم د عایداتو څخه د رضاکارانه اعانو ورکولو لپاره یو محدود برخه وي. په سختو وختونو کې چې کله د اړوخلکو ضرورتونه ډیر زیات وي، نو د اعانو اندازه هم کمه وي. رضاکاري د څاڅکو د تجمع د اقتصاد یو شکل ده نو کله چې څاڅکی بند شي، نو له اړو سره مرسته هم بندېږي.

په اعانو باني اتکا کول نور مشکلات هم را پیدا کوي. په داسې هیوادونو کې چې ټولنیز مسایل ډیر زیات دي، لکه بنگله دیش، د جنوبي اسیا په نورو سیمو، د لاتین امریکا په لویه برخه او نیمه صحرايي افریقایي سیمو کې د رضاکاره فعالیتونو لپاره موجود منابع معمولاً ډیر لږ پیدا کیږي. سربیره پردې د دغسې سیمو لپاره د لرې پرتو متمدنو هیوادونو له وگړو څخه د داسې سیمو لپاره چې هغوی هیڅ نه وي لیدلي او هلته د داسې خلکو لپاره چې هغوی یې هیڅ نه پیژني، د اعانو د تر لاسه کولو دوامداره علاقه ساتل هم ستونځمن کار وي - مستمرې اعانې تر لاسه کول مشکل وي. دغه ستونځه د منلو وړ ده، خو په نتیجه کې یې د هغو هیوادونو وگړې چې جدي او حادې ټولنیزې ستونځې لري، بې توجه پاته کیږي.

دغه ستونځه د بحرانونو د وقوع پر وخت لا لویېږي، مثلاً کله چې هلته طبعي آفات رامنځ ته شي، کله چې جنگونه د ولسونو د پاڅون سبب شي او بیا ورڅخه رنځېږي، کله چې وبايي ناروغیانې خپرې شي، او چیرې چې یوه سیمه د چاپیریالي سقوط په وجه نوره د انسانانو د اوسیدو وړ نه وي. همداراز د رضاکاري عرضه په چابکۍ سره د تقاضا په اندازه نه وي. په اوسنیو حالاتو کې له نړۍ څخه په مکرره توگه خبرونه خپریږي چې دومره اندېښنې او د توجه وړ تقاضا

پخوا هیڅکله نه وه واقع شوي. له تلویزیونو څخه د ډراماتیکو او مهیجو فاجعو راپورونه د رضاکارو زمیانو د اعانو اسهام ژر جذبوي، پداسي حال کې چې نوري مهیجې فاجعي چې کمي خپرېږي⁹، بیا له پامه غورځېدلې پاته کېږي. او بالاخره اعانه ورکوونکي هم «سترېږي او حوصلې بایلې» او بالاخره اعانه ورکوونکي هم درېږي¹⁰.

په نتیجه کې ویلای شو چې د غیر انتفاعي مؤسساتو د موثریت لپاره یو حد او اندازه ده. په دوامداره توګه له تمویلونکو افرادو او بنسټونو څخه د اړتیا وړ اعانو راټولول د غیر انتفاعي مؤسساتو انرژۍ او وخت نیسي، پداسي حال کې چې دوی باید د خپلو پروګرامونو د ودې او توسعې پلانونه جوړ کړي وای. له دغه ځایه پدې کې شک نشته چې غیرانتفاعي مؤسسات د ټولنیزو ستونځو سره د مقابلي لپاره ډیر پرمختګ نشي کولای.

له هغو ټولو ښو کارونو سره سره چې غیر انتفاعي مؤسسات، غیر دولتي مؤسسات او بنسټونه یې تر سره کوي، له دوی څخه د نړۍ د ټولنیزو بدبختیو د حل توقع نشي کیدای. د دغه ډول مؤسساتو ماهیت ته په کتو سره په واقعیت کې داسي توقع لرل ناممکنه بریښي.

⁹. لکه چې اوکرایني مهاجرو دغه حقیقت ښه بیان کړ — د اوکراین تر جګړې مخته امریکا او اروپا د مهاجرو په مخ تقریبا دروازي ترلې وې او ښي لاسي محافظه کار سیاست مداران د مهاجرو پر خلاف علني دریدلي وو، خو د اورکرایین مهاجرو ته یې بیا لیبیک وایه او په خپلو کورونو کې یې ځای ورکاوو. داسې عوامل لکه رنګ، مذهب او سیاسي ملحوظات به موثر وو، خو د اورکرایین جګړې ته د روسیې د تهاجم پر خلاف زیاتو تبلیغاتو هم خپل ځای پکې لاره.

¹⁰ هغه منل چې وایي «مهمان یک روز، دو روز اما نه تا نوروز»!

خو جانبه نهادونه - انكشافی نخبه گان

خوجانبه نهادونه یوبل ډول موسسات دي چې د دولتونو لخوا حمایه او تمویلېږي او د ټولنیزو ستونځو د هواري لپاره پیژندل شوی رول لوبوي. د دوی ماموریت دا ده چې په هغو هیوادونو او سیمو کې چې د شمالي نیمې کرې د مستعدو ملتونو څخه وروسته پاته دي د اقتصادي ودې د تقویمي له لارې فقر او غربت له منځه یوسي. د خوجانبه نهادونو له جملې څخه نړیوال بانک بیا د نورو په سر کې راځي. نړیوال بانک د خصوصی سکتور یوه کړکۍ لري چې دتمویل بین المللي شرکت¹¹ یې بولي. څلور نور ساحوي انكشافی بانکونه هم دي چې د نړیوال بانک څخه پیروي کوي. له بده مرغه چې خوجانبه نهادونو هم په عمل کې خپل مسلکي ټولنیز اهداف ندي ترلاسه کړي. د حکومتونو په شان دوی هم بیوروکرات، محافظه کار، ورو حرکت کوونکي، او معمولا د ځان پالونکي گزیدلي دي. د غیرانتفاعي موسساتو په شان دوی هم په مزمنه توگه له لازم بودجوي کمښت سره مخ وي، په آسانی تکیه نشی ورباندې کیدای او په خپلو پالیسیو کې متناقض وي. ددې په نتیجه کې هغه سلگونه بیلونه ډالر چې دوی پدې اخرو لسیزو کې مصرف کړل تر ډیره حده غیر موثر ثابت شوي دي - په خاصه د نړیوال فقر د امحا او له منځه وړلو په شان د اهدافو اړوند شاخصونو له مخې.

د فقر او غربت له منځه وړل د نړیوال بانک په شان د خوجانبه نهادونو د اساسي اهدافو له جملې څخه دي، خو دوی د دغه هدف د لاسته راوړلو لپاره په لویه پیمانه اقتصادي ودې باندې تمرکز کوي. ددې معنی داده کله چې په یوه هیواد یا سیمه کې د ټول کورني تولید¹² کچه جگه شي، نو نړیوال بانک مدعي کیږي چې دوی خپل ماموریت سرته رسولی دی. د ټول کورني تولید وده کیدای شي په غیر معمولي ډول ورو وي، دغه وده کیدای شي داسي وي چې غریبو خلکو ته یې هیڅ گټه نه وي رسیدلې؛ کیدای شي دغه وده حتی د غریبو د تاوان له برکته تر لاسه شوي وي. خو بیا هم هیڅ یو له دغو دلایلو څخه نړیوال بانک د خپلو پالیسیو بدلولو ته نه ترغیبوي.

پدې کې هیڅ شک نشته چې د فقر په راتیټولو کې وده یا پرمختگ ډیر مهم ده، خو داسي انگیرل چې د فقر په کمښت کې یوازي دا مهمه ده چې وده ارتقا وکړي، پالیسي جوړونکې دې ته اړباسي چې باید د صنعتي کیدو او میکانیزه کیدو لپاره زیربناوې جوړې شی¹³.

د ودې او پرمختگ هغه رویش چې نړیوال بانک یې تقویه کوي، مختلف ډولونه لري چې ځینی یې له اندېښنو څخه خالي نه او له مخاطرو سره گډ وي. یو ډول پرمختگ یا وده د «غریب نواز» او بل ډول یې «غریب دوښمنه» پرمختگ په نوم بلل کیدای شي، چې معمولا د پالیسی د دوو ځانگړو بدیلونو په بڼه ظاهرېږي. داسي انگیرل کیږي چې ولو که پالیسي سازان د «غریب نواز پرمختگ» تشخیص هم درست وکړای شي او د ترلاسه کولو لپاره یې کار هم

¹¹International Finance Corporation (IFC)

¹²Gross Domestic Product (GDP)

¹³. د مقالې د مولف له نظره صنعتي کیدل، او میکانیزه کیدل د غریبو په گټه ډیر نه، بلکې د سرمایه دارو په گټه وي. د میکانیزه کیدو په صورت د غریبو خلکو لپاره کارونه کمېږي او د صنعتي کید په صورت کې د چاپیریال ککړتیا متصوره وي، چې په مستقیم او غیر مستقیم ډول دغه ډول زیربناوې بیا د ټولنو دغریب قشر لپاره تاواني بلل کیدای شي.

وګړي، خو بیا به هم هغه حقیقي مسئله به یې ورکه کړي وي. واضح ده چې د پالیسي سازانو هدف داوي چې یو اقتصادي څرخ ایجاد کړي تر څو غریب خلک په هغه اقتصادي څرخ کې ځای شي.¹⁴ پدې ترتیب پالیسي جوړونکي د غریبو خلکو، په خاصه د ښځو او د بې بضاعته کورنیو د ماشومانو هغه عظیم او سرشاره پټ استعدادونو ته توجه نه کوي او له پامه یې غورځوي. دوی غریب قشر د یوه مستقل رول لوبوونکي (اکتور) په حیث نشي لیدلای. دوی د ټولنو او په ټولنه کې د غریبو خلکو د روغتیايي، تعلیمي او د کاري چارو په اړه اندیښنې لري، خو دوی دا نشي لیدلای چې غریب خلک کولای شي پخپله (پدې اړه) رول لرونکي وي.¹⁵ پداسي حال کې چې غریب خلک هم کولای شي ځانته شغل پیدا کړای شي، متشبث وي او نورو ته هم کار ایجاد کړي.

پر دې سربیره، پالیسي جوړونکي د پرمختګ په خپلو هڅو کې د مخکې له مخکې تاسیس شویو نهادونو د لا تقویه کیدو پر تلاشونو تمرکز کوي. پدې هکله هیڅکله هم بحث نه کوي چې ممکن دغه موجوده نهادونه به د فقر او غربت د رامنځته کیدو او یا دهغه په دوام کې برخه ولري. هغه نهادونه او هغه پالیسي ګانې چې پخپله د فقر د ایجاد وسیله شوي وي، د هغه د له منځه وړلو اعتماد نشي ورباندې کیدای، برعکس د فقر د له منځه وړلو لپاره باید نوي نهادونه طرحه او ایجاد شي تر څو د غریبو ستونځې حل کړای شي.

نوري ستونځې د هغو چینلونو د انتخاب له ساحې را ولاړې چې تمویلونکي یې د پروژو د تعیین او عملي کیدو لپاره انتخابوي. بین الدولي (د دو دولتو تر منځ) او څو جانبه (د یوه هیواد او بین المللی نهادونو (مثلا نړیوال بانک) تر منځ) دواړه تمویلونکي تقریبا یوازې د حکومتي نظام له لارې مرستندویه کارونه ترسره کوي. د دې لپاره چې واقعي اغیزې تر لاسه شي، نو دوی باید دې ته اجازه ورکړي چې د ټولنو له ټولو برخو سره کار وشي او باید دې ته تیار وي چې له دولتي حلقو څخه د باندې په ټولنو کې له موجودو ابتکاري ظرفیتونو څخه ګټه واخیستله شي. زه باوري یم چې که تمویلونکي له حکومتي نظام څخه د باندې ټولنې ته ورسېږي، دوی به ډیر په زړه پوري نوښتونه پیدا کړي. دوی کولای شي چې له ورو پروژو څخه پیل وکړي او که مثبت نتایج یې ترلاسه شول، نو بیا د نوره وده هم وکړي.

له کلونو راهیسې ما د نړیوال بانک او د ګرامین بانک¹⁶ کاروباري سبک او سلیقې سره مقایسه کولې. په نظري توګه موږ یو ډول کاروبار لرو چې له غریبو خلکو سره مرسته کوو تر څو له فقر څخه خلاص شي، خو هغه طریقه چې موږ ورباندې دغه هدف تعقیبوو بیا ډیر فرق سره لري.

14. د ډاکټر یونس هدف شاید دا وي چې د نړیوال بانک د فقر د امحا روښونه دا ایجابوي چې پالیسي جوړونکي داسې یو اقتصاد وغواړي چې کارونه پیدا او پدې ترتیب غریب خلک په کارو وګمارل شي. خو د ډاکټر یونس په فکر د پرمختګ په دغه نظریه کې غریب خلک «شیان» ګڼل کیږي، داسې چې یو څوک یې ځای په ځای کوي اما خپل تحرک یې نه تشویقېږي.

15. د «مشترکي کیدو ذهنیت» اصطلاح هم د «دغوښتنو یعنی راکړه = بده» معنی لري او مفهوم یې داده چې د فقر د امحا په دغو مولونو کې د ټولنې غریب قشر او په غوټه کې غریب ملتونه له مستعدو ملتونو او سرمایه دار قشر څخه د «غوښتنو» ذهنیت پیدا کوي او سرمایه داری نظام یې هم د «د اخیستونکي - گیرنده» په حیث روزي پداسي حال کې چې هر څوک د خپلو ستونځو د هوارولو توان پخپله ښه لري خو تقویم ته اړتیا لري.

16. ګرامین بانک Grameen Bank چې لغوي معنی یې د «کلیو بانک» ده، په پنګله دیش کې د ډاکټر یونس د ټولنیز کاروبار لپاره له غریبو خلکو سره د قرضو د ورکړې لپاره تاسیس شوی بانکي سیستم دی. دغه ډول بانکي قرضي د ډاکټر یونس له نظره په واقعي توګه له اړمنو سره مرسته کوي چې خپل کاروبار پیل کړي او نورو ته هم په خپلو ورو کاروبارونو کې کارونه ایجاد کړي. ګرامین بانک تر یوې لسیزې مخکې پوري د نړیوالو تمویلونکو منابعو لخوا د زیاتې توجه وړ وو او ډیرې مرستې یې ترلاسه کړې وې. دغه ډول مرستې د ډاکټر یونس له نظره نه د سرمایه داري نظام او نه هم د بشپړ دولتي اقتصاد نمایندګی کوي. په سرمایه داری نظام کې د ګټې د اعظمي کیدو له نظریې سره سم غریب خلک سود لرونکي قرضي نشي ترلاسه کولای او په دولتي اقتصاد کې خو غریبو ته یوازې د ځاني مزدوري امکانات مهیا کیدای شي.

گرامین بانک همیشه پدې عقیده وو چې که کله مقروض په مشکل کې ولویږي او ونشي کولای چې خپله قرضه تادیه کړي، نو دا زموږ مسؤلیت ده چې مرسته ورسره وکړو. که موږ له مقروض سره کومه ستونځه ولرو، نو موږ ځانته وایو چې هغه په حقه ده او موږ به حتمي په خپلو پالسيو یا د هغو په عملي کیدو کې کومه غلطی کړي وي. بیا نو موږ بیرته ځانته گورو او هغه اصلاح کوو. موږ خپل مقررات ډیر انعطاف منونکي جوړوو تر څو هغه د قرض کوونکو له ایجاباتو سره وفق ولري یا ورسره د تعدیل وړ وي.

همدا راز موږ قرضه اخیستونکي هڅوو چې پخپله تصمیم ونیسي چې اخیستل شوي قرضه په کوم شکل وکاروي. که یو قرض اخیستونکي د گرامین بانک له مامور څخه پوښتنه وکړي چې «مهرباني به مو وي که را ته ووايي چې کوم کاروبار به ښه وي»، د بانک پرسونل داسي روزل شوي دي چې ورته وېه وایي چې «ښه غواړم، زه دومره هوښیار نه یم چې تاته د کوم ښه کاروبار په اړه کوم نظر درکړم. گرامین بانک ډیرې پیسې لري خو د کاروبار په اړه نظر نلري، ځکه نو گرامین بانک تاسي ته مراجعه کوي. ته نظرونه لري او موږ پیسې لرو. که گرامین بانک د کاروبار ښه افکار درلودلای، نو د دې پر ځای چې تاسي ته پیسې درکړي هغه به یې په خپله په کاروبار اچولي وای او نورې پیسې به یې گټلي وای».

موږ غواړو چې زموږ قرضه تر لاسه کوونکي خپل ځان مهم وگڼي. که کوم قرضه اخیستونکي ووايي چې دی پخپله کومه کاري تجربه نلري او له قرضي اخیستلو ډډه وکړي، نو کوشش کوو چې هغه قانع کړو چې دوی کولای شي چې دوی پخپله د کوم کاروبار په اړه فکر وکړي او له بانک سره یې شریک کړي. دا کار کیدای شي د دوی لومړنۍ کاري تجربه وي! موږ ورته وایو چې که داسې هم وي نو پروا نلري، یو کاروبار باید له یو ځای څخه پیل شي - هر کار یو پیل لري!

په نړیوال بانک کې د بانک او قرض غوښتونکي تر منځ دغه معامله بیا بالکل بل ډول وي. که ته بختور وې او د بانک قرضه ترلاسه کړای شې، نو دوی پیسې درکوي، خو برسیره پردې دوی همدارنگه د کاروباري مفکورو، تخصص، ترینګ، پلانونه، اصول او مقرري هم درکوي. له تا څخه غوښتل کیږي چې ته به زیږ خطونه، شنه خطونه او سره خطونه تعقیبوي - په هر قدم کې به د دوی لارښوونې په دقت لولي او مراعات کوي به یې. له دغه ډول نظارت سره سره بیا هم پروي همیشه له پلان سره سمې پر مخ نه ځي. د پروژو د ناکامي په صورت کې بیا معمولاً مقروض ملامت بلل کیږي او د پروژې د ناکامۍ عواقب تحمل کوي.

د دغو دوو ادارو د مشوقاتو د سیستمونو تر منځ هم ډیر فرقونه شته. گرامین بانک د خپل پرسونل او د بانک د شعباتو د ارزونو او مشوقاتو یو پنځه ستوریز سیستم لري. که زموږ یو مامور د خپلو مربوطه قرض کوونکو څخه (چې معمولاً ۶۰۰ تنه وي)، سل فیصده تادیات تر لاسه کړل، نو هغه ته شین ستوری ورکول کیږي. که هغه د خپل کار په پایله کې گټه ایجاد کړي وي، نو بل ستوری ورکول کیږي - (آبی ستوری). که هغه نور خلک داسي منسجم کړي وي، چې درآمد یې (بانک ته) د هغه د ټول قرضو په نسبت ډیر وي، نو هغه ته بل ستوری ورکول کیږي (زرغون ستوری). که هغه دا اطمینان تر لاسه کړی وي چې د هغه اړوند د قرضدارانو د ټولو کورنیو ماشومان مکتب ته ځي، نو دی نصواري ستوری تر لاسه کوي. بالاخره که د هغه ټول قرض اخیستونکي له فقر او غربت څخه خلاص شي، نو هغه سور ستوری ترلاسه کوي او طبعي ده چې هغه به د خپلو دغو لاسته راوړنو څخه ویاړ ترلاسه کړي.

برعکس، په نړیوال بانک کې، د دفتر د یوه غړي موفقیت د هغه د هغه قرض په مقدار پورې تړلی وي چې دی له مقروضانو سره په بریالیتوب معامله ورباندې کوي، نه دا چې د قرضې نتایج څه وو. موږ (گرامین بانک) د قرضو کچه په هېڅ شکل د خپل مامور د تحسینولو په سیستم کې په نظر کې نه نیسو.

له یوې مودې راهیسې د نړیوال بانک (WB) او د پیسو نړیوال صندوق (IMF) د تړلو پر ضد کمپاینونه کیدل خو زه د دغسې کمپاینونو سره موافق نه یم. دغه دواړه ډیر مهم نړیوال نهادونه دي او د ډیرو ښو عواملو لپاره تاسیس شوي وو. د دې پر ځای چې وتړل شي، باید له سره بشپړه بیا کتنه وړ باندې وشي. له هغه وخت را وروسته چې دغه نړیوال نهادونه تاسیس شول، نړۍ ډیر بدلون موندلی ده نو دا وخت رارسیدلی چې دغو نهادونو ته بیا کتنه وشي. واضح ده چې موجود جوړښتونه او د دوی کارۍ مقررات په موجوده حالاتو کې د دوی د فعالیت لپاره مناسب ندي. که له ما څخه وپوښتل شي، نو زه به (د دغو نهادونو د ښه والي لپاره) په لاندې نظرونو باندې ټینګار وکړم:

- د دواړو خصوصي او دولتي پانګه اچوونکو لپاره باید یو نوی بانک خلاص شي، چیرې چې خصوصي پانګه اچوونکي به د ټولنیز کاروبار له مودل سره سم پانګه اچوونه کوي (چې زه به یې په لاندې پاڼو کې توضیح کړم)؛
- دغه ډول نوی بانک باید له دولتونو، غیر دولتي مؤسساتو او د یوه نوي ډول مؤسساتو (ټولنیز کاروبار) له لارې کار وکړي، چې په راتلونکو پاڼو کې به در وپیژندل شي؛
- نړیوال بانک باید د نړیوال مالي تصدي (International Finance Cooperation) په ځای بله کړکۍ ولري - د ټولنیز کاروبار کړکۍ؛
- د نړیوال بانک عمومي ریس باید د څیړنې د یوې کمیټې له خوا وټاکل شي، کوم چې د نړۍ له هرې برخې یو مناسب قابل کانديد و ګڼل شي؛
- نړیوال بانک باید په محلي کچو د نیمه خودمختاره څانګو له لارې فعالیت ولري، چیرې چې هره څانګه یې خپل مشورتي بورډ لري، نه داسې چې د یوه بی صلاحیت هیوادني دفتر په شان وي؛
- د پرسونل ارزیابي باید د دوی د کړنو په کیفیت او د دوی د کار په ترلاسه شویو اغیزو پورې تړلی وي، نه د معامله شویو قرضو په حجم پورې¹⁷. که کومه پروژه ناکامه شي، او یا ضعیف اجراء ولري، نو هغه اعضا باید مسؤل وبلل شي چې د هغې پروژې په طرح او حمایه کولو کې یې برخه لرله؛
- نړیوال بانک باید هر کال خپلې ټولې پروژې د فقر او غربت په کمولو کې د هغوی د اغیزمنتوب په اساس درجه بندي کړي او په هر هیواد کې د بانک دفتر هم په عین اساس درجه بندي کړي.

¹⁷. په اوسنۍ حالت کې نړیوال بانک څنګه کار کوي؟ البته تر اوسه هم د نړیوال بانک د واښکتن هېڅ کوارتر ټول تصامیم نیسي.

د تصدی¹⁸ ټولنیز مسؤلیت

په نړۍ کې د ټولنیزو مصایبو او غربت د دوام په ځواب کې د کاروبار په ساحه کې د ټولنیز مسؤلیت یو بل ځواب هم را منځ ته شو. غیر دولتي مؤسساتو (NGOs). ټولنیزو فعالانو او سیاسيونو په تصدیو باندې فشار راوړ تر څو دوی د کار، چاپیریال، د محصولاتو کیفیت، قیمت (نرخ) او عادلانه تجارت په اړه خپلې پالیسي گانې تعدیل کړي. باید و وایو چې د دې درخواست په ځواب کې ډیرو تصدیو مثبت عکس العمل وښود. پدې اخرو کې د کاروبار ډیرو ریسانو خپل کاروبارونه د «عوام فریبي – ولس غلطولو» د ذهنیت پر بنا اداره کول. دوی د خپلې گټې د اعظمي کیدو لپاره خپل کارگران استثمارول، چاپیریال یې ککړاوه، په محصولاتو کې یې تقلب کاوه او غلطول یې کول. دوی دا هر څه د گټې تر نوم لاندې تر سره کول. په اکثر و پرمختللیو هیوادونو کې دغه حالت اوس نشته. د دغه ډول فریب کاریو د مخنیوي یو دلیل دولتي مقررات دي، خو بل دلیل یې هم د تصدیو د ټولنیز مسؤلیت تحریک (Corporate Social Responsibility) (CSR) بلل کیږي.

د دغو اتحادیو د فعالیت له برکته اوس میلیونونه خلک پدې ښه پوهیږي او خبرتیا ځینې لري چې تصدی گانې کوم ښه او کوم بد کارونه کولای شي. اخبارونه، مجلې، تلویزیونونه، راډیوگانې او انټرنیټ د تصدیو د غلطو کړنو په اړه نظارت کوي، اعتراضونه نشوای او ټولنو ته د هغو په اړه معلومات وړاندې کوي. ډیر شمیر مشتریان له هغه ډول کمپنیو سره، چې ټولنو ته مضرې وي، له همکارو مخ گرزوي. د دغو غړونو یوه نتیجه دا شوه چې اکثره کاروباري تصدیگانې دا خوښوي چې په ټولنه کې د ځان یو ښه تصویر ایجاد کړي. پدې توگه دغه کار د د تصدیو د ټولنیز مسؤلیت تصور نور هم قوي کړ.

د تصدیو ټولنیز مسؤلیت دوه ښې لري: یو شکل یې د تصدیو ضعیف مسؤلیت بللای شو. د دغه ډول د تصدی ټولنیز مسؤلیت طریقه دا وي چې «تر هغو چې گټې ته مو تاوان نه وي، خلکو او د مځکې کړې ته ضرر نه رسوو». له دغو کمپنیو څخه چې د ټولنیز ضعیف مسؤلیت د تصور پر بنا کار کوي، توقع دا وي چې دوی به مضر محصولات نه پلوري، د فابریکو ککړي اوبه به سندونو ته د تویدلو پر ځای په مځکو کې خښوي، او دولتي مامورینو ته به بدې نه ورکوي. د شرکتونو د ټولنیز مسؤلیت د دوهم ډول، یعنی «قوی ټولنیز مسؤلیت» بیا وایي چې «له خلکو او د مځکې له کړي سره ښیگڼه وکړي» (البته تر هغو چې گټه مو کمه نه شي). دغه ډول کمپنۍ (شرکتونه یا تصدیگانې) بیا په فعال ډول داسې فرصتونه لټوي چې په کاروبار کې یې نورو ته گټه ورسېږي. د مثال په توگه ممکن دوی د «زرغونو محصولاتو»¹⁹ تولید ته پراختیا ورکړي، خپلو کارکوونکو ته تعلیمي او روغتیايي اسانتیاوې برابرې کړي، او داسې نور نوښتونه حمایه کړي چې په کاروبارونو کې په دولتي مقرراتو کې شفافیت او عدالت را منځته کوي.

¹⁸. تصدی د انګلیسي (Corporate – Corporation) لپاره کارول شوی ده. د نوم په توگه یې معنی کاروبار – تجارت او کمپنی ده، خو د فعل په حیث یې معنی له لویو کمپنیو یا له یوې خاصې لویې کمپنۍ سره تړاو لرل دي (یعنې د کاروبار برخه یې کیدل).

¹⁹. زرغون محصولات (Green Products) هغو محصولاتو ته وایي چې د دوام په ټوله موده کې، یعنې د هغه د تولید له پروسې څخه نیولې بیا د استعمال او استهلاک او له کاره لویدو تر وخته پورې یې چاپیریال ته د ضرر کچه ټیټه وي. مثلاً د بانجانو روب چې په لاس کار کرل شویو داسې بانجانو څخه جوړ شوي وی کوم چې په طبیعي سرو تقویه شوي او بیا د لمړیزې انرژۍ په وسیله په چلیدونکي دستګاوو کې تولید شوي وي. که دغه روب د په ټیلو چلیدونکي دستګا کې تولید شي، بیا ډیر زرغون محصول نه وي.

سوال دا ده چې: ايا د تصديو ټولنيز مسؤليت د کاروبار په مشرانو کې د مثبت بدلون راوستلو لپاره يوه رهبري کوونکي قوه ده؟ ايا د تصديو ټولنيز مسؤليت به هغه ميکانيزم وي چې موږ يې په لټه کې يو، چې لږ تر لږه يو شمير ټولنيز مشکلات حل کولای شي؟

د دې سوالونو ځواب، متاسفانه، چې «نه» ده. د دې ادعا لپاره څو (لاندې) دلایل موجود دي: د ټولنيز مسؤلانه کاروبار تصور په يوه بڼه نيت بنا وي، لکن يو شمير متصديان (د شريکتونو مالکان) له دغه تصور څخه سؤاستفاده کوي او ناوړه گټه ځيني اخلي او د خپلو کمپنيو د گټې لپاره مواد ځيني توليدوي. داسي ښکاري چې د دوی کاروباري فلسفه دا وي چې: تر څو چې ممکنه وي ډيره گټه تر لاسه کړه، ولو که غريبان استثمار هم کړي. خو بيا لدې گټې څخه يوه وړه برخه د ټولنيزو مسایلو حل ته وقف کړه او يا داسي يو بنياد جوړ کړه چې داسي کارونه وکړي تر څو مو کمپنۍ نوره هم تقويه شي. بيا نو د خپل سخاوت په اړه ښه تبليغات کولای شي.²⁰

دغه شان کمپنيو ته د تصديو د ټولنيز مسؤليت تصور د کرکۍ يوه پرده وي. په ځينو مواردو کې عين کمپنۍ چې د ټولنيز مسؤليت په لار کې يې يو سينټ اعانه ورکړي وي، ۹۹ سينټه بيا د ځان د گټې پداسي پروژو لگوي چې ټولنيز مصایب لا پسي خرابوي. پدې ترتيب سره دغه نو بيا د ټولني د بهبود لپاره يو فارمول نشي کيدای.

يوڅو داسې کمپنۍ هم شته چې مالکان يې د زړه له کومې له ټولنيز بدلون سره علاقه لري. د دغسې کمپنيو شمير مخ په زياتيدو ده. دا ځکه چې د مديرانو ځوان نسل د کمپنيو دراس په موقفونو باندې را غلي دي. د پخوانيو په نسبت د دې وخت ځوان ريسان په تلویزيونو او انټرنېټ کې د ټولنيزو مسایلو په اړه ښه آگاهي لري او له نړيوالو انديښنو سره ښه همغږي لري. دوی د چاپيريال د بدلون، د ماشومو کارگرانو، د ايډز د خپرېدا، د ښځو حقوقو او نړيوال غربت په شان مسایلو ته پاملرنه کوي. کله چې دغه ځوانان د کمپنيو معاونان، ريسان او يا هم د کمپنيو عمومي ريسان وي، نو دوی دغه ډول انديښنې د کمپنيو د بورډ په مجالسو کې مطرح کوي. دغه ډول نوي مشران هڅي کوي چې د تصديو ټولنيز مسؤليت د دوی د کاروبار د کارۍ فلسفې مرکزۍ هسته وگرزوي.

دغه د ښه نيت يوه هڅه ده. د کمپنيو مديران هغه چاته مسؤل وي چې د کمپنيو مالکان وي - که هغه يو شخصي يا يو سهامي شرکت وي چې مالکانو يې د مالي ذخيرو له لاري پانگه پکې اچولي وي. په هريوه صورت کې د شرکتونو مالکان يوازي يو هدف لري: بايد د دوی د اچولي پانگې نغدي (پولي) ارزښت زيات شي. نو هغه مديران چې دوی استخدام کړي وي بايد د کمپنۍ د يوې نتيجې (لاسته راوړنې) د راپور ورکولو کوشش وکړي: د شرکت د ارزښت زياتيدل!²¹ د شرکت د ارزښت زياتيدل بيا يوازي د شرکت د گټې د زياتيدو له لاري ممکن وي. په حقيقت کې د شرکتو د گټې اعظمي کيدل د شرکتونو د مديرانو قانوني تعهد (مسؤليت) وي، مگر که مالکان کوم بل ډول ماموريت ور وسپاري.

هغه کاروبارۍ شرکتونه چې د شرکتونو د ټولنيز مسؤليت د ادعا په مطابقت کار کوي، په واقعيت کې په ملفوف يا هم صريح ډول پورته اصل عملي کوي.²² په واقعيت کې دوی وايي چې: «موږ به د ټولنيز مسؤليت په محوطه کې کار

20. زموږ په هيواد کې د دغه ډول په اصطلاح «خيري نهادهونو» په لسگونو مثالونه شته. د ماين پاکي په نوم مؤسسات چې خاوندان يې د «خيرد کار» په نوم ميليونان شول!

21. پانگه اچول يې بايد گټه ولري.

22. يعنی خپلې گټې مقدمې بولي او ټولنيز مسؤليتونه بيا د اعظمي گټې څخه وروسته جانيې مسؤليت بولي.

کوو تر هغو چې دغه مسؤلیتونه زموږ د اعظمې گټې د ترلاسه کولو خنډ نه وي». د شرکتونو د ټولنیز مسؤلیت یو شمیر هواداران ادعا کوي چې د گټې ترلاسه کول او ټولنیز مسؤلیت له یو بل سره حتمي متضاد نه وي. دغه ډول ادعا کله کله سمه هم وي. په ځینو خاصو مواردو کې ممکنه ده چې د ټولنو اړتیاوې او د اعظمې گټې فرصتونه سره متصادف شي. اما هغه وخت چې د تصدیو ټولنیز مسؤلیت او گټه سره همغږي ونلري، څه واقع کیږي؟ کله چې د بازار تقاضا او د ټولنو اوږدمهاله منافع له یو بل سره تضاد ولري، څه واقع کیږي؟ شرکتونه په دغسې صورتونو کې څه کوي؟ تجربو ښودلې ده چې گټه همیشه گټونکې (برنده) وي. دا چې مدیران د شرکتونو مالکانو یا ساهمینو ته مسؤلیت لري، نو دوی باید گټې ته لومړیتوب ورکړي. که دوی کمه گټه د ټولنیزې رفا په ځای ومني، نو مالکان به بیا دوی په غداری متهم کړي او د شرکت ټولنیز مسؤلیت به د شرکت د گټې لپاره غیر مسؤله کړنه و بولي.

پدې ترتیب سره نو که د تصدیو د ټولنیز مسؤلیت مدعیان د ټولنیز، مالي او چاپیریالي «دری خطي قاعدو» په هکله غږیږي، د کومو په اساس چې شرکتونه/ تصدی درجه بندي کیږي، په واقعیت کې یوازي یو معیار مهم وي: مالي گټه!

په ۱۹۹۰ ومي لسیزې او بیا د نوي پېړۍ په پیل کې د موټر جوړولو امریکایي کمپنیو د SUVs په نوم غټ موټر جوړول چې جوړول یې ډیر زیات منابع ایجابوي او د تیلو مصرف یې هم زیات دی او پدې ترتیب د چاپیریال ککړتیا کې لویه ونډه لري، اما دا چې کمپنۍ د دغو موټرو له کاروبار څخه ډیره گټه تر لاسه کوي، نو دغه ډول موټرونه لا ډیر مشهور دي او شرکتونه په میلیونونو دغه ډول موټرونه تولید او خرڅوي. SUVs د ټولنې، چاپیریال او نړۍ لپاره مضر دي، خو د موټر جوړولو د شرکتونو اساسی هدف گټه ترلاسه کول دي، نو دوی بیا هم هغه څه ته، چې ډیر غیرمسؤله عمل ده، دوام ورکوي.

دغه مثال د تصدیو د ټولنیز مسؤلیت یو ډیر بنیادي مشکل بیانوي. شرکتونه د دوی د ماهیت له مخې داسې دي چې د ټولنیزو مسایلو/ستونځو سره د معاملې وس نلري. د دې وجه دا ده چې د دکاروبارونو ریسان ځان پرست، حریص، او یا بد خلک دي، بلکه د مسئلې رېښه د کاروبار په ماهیت کې ده، نه د افرادو په ځانې مشخصاتو کې. په سرمایه داری /پانگه وال نظام کې د کاروبار د تصور په هسته کې هغه څه دي چې له ټولنیزو مسایلو (ستونځو) سره په یوه لار نشي تللای.²³

²³. د هغه مثل سره سم چې وايي: د بل غم د ځان گټه – چې یو مړ نشي، بل به مړ نشي.

سرمایه داري نظام یو نیمګړي ټولنیز ساختار (جوړښت) ده

سرمایه دار/ای نظام د بشری ماهیت یو تنګ لید لري او داسې فرضوی چې بشر یو بعدي مخلوق ده، چې یوازې اعظمي ګټه پیژني. د آزاد بازار هغه عمومي پیژندل شوی تصور په واقعیت کې د بشر په دغه ډول یو بعدي اصل بنا شوی ده. د آزاد بازار د تیوري منطق دا دی چې په ټولنه او نړۍ کې یوازې هغه وخت ښه تره برخه اخیستلای شی چې د ځان لپاره ډیره برخه تر لاسه کړي. د دغې نظریې معتقدین چې کله د تلویزیون په پرده غمجن خبرونه ګوري، نو دوی ددې پرځای چې تعجب وکړي چې آیا د اعظمي ګټې هڅې د ټولو علاج کیدای شي، خو دوی خپل دغه شکونه له نظره غورزوي او د دې پرځای په نړۍ کې د ټولو بدو پېښو ملامتیا د آزاد بازار په ناکامي کې بولي (یعنې هغه څوک ملامتوي چې آزاد بازار یې نده عملي/کامیاب کړی). دوی خپل مغز داسې روزلی وي چې په ښه توګه یو عملي کوونکی آزاد بازار هیڅکله غیر مطلوب نتایج نه رامنځته کوي.

زه فکر کوم چې د بشري مسایلو (مصایبو) او ناوړه پېښو، علت به د «آزاد بازار ناکامي» نه وي، بلکې مسئله به تر دې ډیره ژوره وي. د بشر په اړه فرضیه د آزاد بازار نظریه په خپله یو «ناکام تصور» ده.

د کاروبار د سنتي (عرفي) نظریې له مخې انسان یو بعدي فاعل فرض شوی، چې متشبث ګڼل شوی او توقع ځینې کيږي چې د کاروبار مشري وکړي. پدې ترتیب د دغې نظریې له مخې انسان د ژوند له مذهبي، احساسې، سیاسي او ټولنیزو اړخونو څخه منزوي شوی وي. له دغه ځایه انسان یوازې د یوه ماموریت لپاره ګومارل شوی چې د ګټې اعظمي کول دي. پدې نظریې کې هغه (انسان) د یو بل یو بعدي انسان پوسيله حمایه کيږي، چې هغه پانګه اچوونکی وي، تر څو هغه خپل ماموریت سرته ورسوي. د اوسکار وایلد²⁴ له خبرې سره سم، دوی د هرشي قیمت (نرخ) پیژني (په څو ده)، خو د هیڅ شي په ارزښت نه پوهیږي (خومره اهمیت لري).

زموږ اقتصادي نظریې د یو بعدي انسان نړۍ جوړه کړه چې د آزاد بازار لوبې ته یې ژوند وقف شوی وي او هلته موفقیت بیا یوازې د ګټې په مرسته اندازه کيږي. دا چې موږ د هغې نظریې په وسیله ترغیب شوي یو چې هلته ګټه تعقیبوو، او یوازې ګټه د انسان د خوشالي موجب بلل کيږي، نو موږ په ډیر شوق او ذوق سره د هغې نظریې تقلید کوو او هڅه کوو چې ځان په یو بعدي انسان واړوو. د دې پر ځای چې نظریه له واقعیت څخه پیروي وکړي، موږ د فشار له لارې واقعیت له نظریې څخه پیروي کولو ته را بولو. پداسې حال کې چې واقعیت له تیوري سره ډیر فرق لري. خلک یو بعدي موجود نه، بلکې په مهبج او جالب ډول څو بعدي موجودات دي. د دوی احساسات عقاید، لومړیتوبونه، او د سلوک نور علایم (او عروض) په ډیره ښه توګه د هغو میلیونونو رنګونو له ماهیت سره مقایسه کیدای شي، چې له دریو اولیه رنګونو څخه جوړیدای شي²⁵. ځینې ډیر مشهور پانګه وال د علایقو مختلف ابعاد لري، چې دوی رهبري وي. د علایقو دغه مختلف ابعاد بیا دغه توجیه کوي چې ډیر مشهور او بانفوذه پانګه وال، لکه Andrew Carnegie او

²⁴. اوسکار وایلد (Oscar Wilde) د ایرلند یو مشهور شاعر، درامه نویس او ناول لیکونکی وو چې د ۱۹ پېړۍ په پای کې یې ژوند کاوو او د خپل وخت د ادب یوه نامتو څیره بلل کيږي.

²⁵. اساسي یا اولیه رنګونه د نورو رنګونو له ترکیب څخه نه تر لاسه کيږي او درې دي: سور – ژیر او آبی. د دغو دریو اولیه رنګونو په خپل منځ کې له جوړه ایز او د درې واړو له ترکیب څخه اوه ثانویه رنګونه جوړیږي ثانویه رنګونه له منشور څخه د نوري طیف د تیریدو او انکسار له لارې لیدل کیدای شي. د دغو ۷ ثانوی رنګونو له ترکیب څخه بیا نور میلیونونه رنګونه جوړیدای شي.

Rockefellers څخه نيولي بيا تر Bill Gates پوري بالاخره د گټې له لوبې څخه مخ اړوي او په نورو عالي اهدافو متمرکز کيږي.

زموږ د څو بعدي شخصيت د وجود معنی داده چې هر کاروبار نه يوازي بايد د گټې د اعظمي کيدو د يوازيني هدف لپاره وي.

۲. ټولنيز کاروبار : څه ده او څه نه ده؟

د دې لپاره چې سرمايه داری نظام تکميل شي، مجبور يو چې يو بل ډول کاروبار مروج شي - هغه چې د بشر څو بعدي ماهيت مني او تصديقوي يې. که موږ موجوده کمپنۍ د اعظمي گټې د ترلاسه کولو په تصديو کې بيان کړو، نو د کاروبار نوي بڼه به ټولنيز کاروبار وبولو. متشبثين به ټولنيز کاروبار داسي عياروي چې نه يوازي به محدوده ځاني گټه لاسته راوړي، بلکې خاص ټولنيز اهداف بايد هم تعقيب کړي.

د آزاد بازار بنيادگريانو ته به دا لکه يو کفر ښکاره شي. د کاپيتاليزم په موجوده مذهب کې داسي کاروبار چې اهداف يې له گټې ورها خوا نور څه وي، ځای نلري. له دغه سره سره، که ټول کاروبارونه د اعظمي گټې کاروبارونه هم نه وي، نو بيا هم په پوره اطمینان سره ويلای شو چې آزاد بازار به متضرر نشي. واضح خبره ده چې سرمايه داري نظام د اصلاح وړ دی، او واضح ده چې د موجوده پانگه والي نظام شرايط ډير لوړ دي (د تحمل وړ ندي)، چې دوام ورکړای شو (نو اصلاح ته يې اړتيا ده). پدې ټنگار کول چې ټول کاروبارونه د هغو د تعريف سره سم (په ذات کې) حتمي بايد د گټې د اعظمي کيدو کاروبار وي، او دغه د يو فی البدیئه حقيقت په توگه منل شوی، دا معنی لري چې موږ داسې يوه نړۍ جوړه کړې چې د بشر څو بعدي ماهيت مو پکې له پامه غورزولی دی. د دې په نتيجه کې کاروبارونه زموږ د ډيرو مبتلا به تهديدونکو مسایلو له حلولو څخه عاجز دي.

لازمه ده چې موږ انسان په حقيقي توگه درک کړو او د هغه مختلف الوجهي توقعات (خواهشات) ومنو. د دې کار د ترسره کولو لپاره موږ بايد داسي کاروبارونه تشويق او ايجاد کړو چې له شخصي گټې ورها خوا نور اهداف هم تعقيب کړي - داسي کاروبارونه چې په بشپړ ډول د چاپيريال او ټولنې مبتلا به مسایلو حل ته متعهد وي.

د اداري جوړښت له مخې دغه نوی ډول کاروبار په اساسي توگه د موجوده اعظمي گټې د کاروبار په شان ده، خو د اهدافو له اړخه فرق ورسره لري. د نورو کاروبارونو په شان (دغه نوی کاروبار) کارگران استخداموي، محصولات او خدمات توليدوي، او دغه توليدات او محصولات مشتريانو ته د هغه له هدف سره په سم قيمت عرضه کوي. خو د هغه بنيادي هدف او د ارزونې معيارونه داسې وي چې ټولنيزي گټې به (هغو ته چې ورسره تماس لري) ولري. کمپنۍ به گټه تر لاسه کړي، خو پانگه وال چې دغه کمپنۍ حمايه کوي، بيا هيڅ گټه نه تر لاسه کوي اما تر يو څه وخت وروسته به بيا خپله پانگه بيرته تر لاسه کړي- يعني پانگه وال د کمپنۍ په گټه کې برخه نلري، خو خپله سرمايه تر يو څه وخت وروسته بيرته تر لاسه کوي. نو ټولنيز کاروبار هغه کمپنۍ (شرکت) ده چې د گټې د ترلاسه کولو په عوض د علت په وسيله رهنمايي کيږي او پدې وسيله د نړۍ د بدلون لپاره د يو بالقوه اجنټ په توگه عمل کوي.

ټولنيز کاروبار يو رضاکارانه (خيري) عمل ندی، بلکې په هر مفهوم سره يو کاروبار ده. کله چې يو دغسې کاروبار خپل وضع شوي ټولنيز اهداف تر لاسه کړي، نو خپل ټول مصارف به هم تر لاسه کوي. څوک چې يو کاروبار په مخ وړي

نو د هغه چا په نسبت چې یو خیریه کار کوي، بل ډول فکر او بل ډول کار کوي د ټولنیز کاروبار دغه ډول ماهیت د هغه ماهیت او په ټولنه کې د هغه اغیزې تعریفوي.

په نړۍ کې ډیر مؤسسات فعالیت کوي چې د ټولنیزو گټو په ایجادولو باندې تمرکز لري. اکثراً له هغو څخه خپل مجموعي مصارف نشي اعاده کولای (تاوان کوي) غیر انتفاعي او غیر دولتي مؤسسات په خیریه اوقافو (صدقو)، د بنسټونو په اعانو یا هم دولتي حمایتو باندې تکیه لري. د دوی اکثر قیادتونه متعهد افراد وي او د قدر وړ کارونه ترسره کوي. اما دا چې خپل مخارج د دوی له فعالیتونو څخه نشي پوره کولای، نو دوی مجبور وي چې د خپل وخت او انرژي یوه برخه د مصارفو لپاره د پیسو (مالي منابعو) په پیدا کولو (اعانو جلبولو) تیرکړي.

ټولنیز کاروبار د مروج اعظمي گټې د کاروبار د اصولو سره سم فعالیت کوي او پدې ترتیب هدف یې د خپلو ټولو مصارفو بشپړ او حتی تر هغو (مصارفو زیات) پوره کول وي ځکه چې تمرکز یې د داسې محصولاتو تولید او خدماتو عرضه کول وي چې ټولنیزې گټې لري. د دغه هدف د تعقیبولو لپاره ټولنیز کاروبار په خپلو تولید شویو محصولاتو او عرضه شویو خدماتو یو فیس یا قیمت هم ږدي.

د ټولنیز کاروبار د تولید شویو محصولاتو یا عرضه شویو خدماتو څخه د گټې ترلاسه کولو لپاره مختلفې طریقې شته چې لاندې یې یو څو مثالونه وړاندې کېږي:

- یو ټولنیز کاروبار به بازار کې د غریبو او خوارخواکو ماشومانو لپاره مقوي غذا او نور محصولات په ډیره ټیټه بیه تولیدوي. دغه ډول محصولت به ځکه ارزانه وي چې په لوکسو قیمتي مارکیټونو کې د سیالي لپاره قیمت بیه قوطیو او کارتنونو یا هم اعلانونو ته اړتیا نلري. برسیره پردې تولیدونکی شرکت یې هم د اعظمي گټې په ترلاسه کولو مجبور نه وي.
- یو ټولنیز کاروبار د غریبو لپاره د روغتیايي بیمو پالیسی طرح کوي، او بازار ورته پیدا کوي او د غریبانو له وس سره سم روغتیايي خدمات وړاندې کوي (چې ډیر قیمتي نه وي).
- یو ټولنیز کاروبار د کلیوالي سیمو د اوسیدونکو لپاره د دوباره استعمال (استعمال مجدد) د انرژي سیستمونه په مناسب قیمت تهیه کوي، چې دغه کلیوالي ولسونه شاید په بله لاره (د مارکیت د لوړې بیې د وسایلو له لارې) د بریښنا د استفادې څښتنان نشي.
- یو ټولنیز کاروبار په غریبو سیمو یا کم اغیزه سیاسي سیمو کې د مستعملو اوبو او یا هم فاضله جاتو د دوباره استعمال په مرسته گټور محصولات تولیدوي، چې د چاپیریال د ککړتیا مخه هم نیسي.

په دغو او نورو متصوره حالاتو کې د ټولنیز کاروبار شرکتونه یو محصول یا خدمت²⁶ وړاندې کوي، چې هم گټه ځیني ترلاسه کیدای شي او هم د ټولنې غریب قشر او په مجموع کې ټولنې ته هم گټه رسوي.

²⁶. ډیر غیر ضروري مصارف په اعلانونو او فیشني لوکسو نغښتنو کېږي. د غربي نړۍ په ملي ټلويزیونونو کې د نیم دقیقه ایز تجارتي اعلان اوسط قیمت ۱۱۵۰۰۰ ډالره وي برسیره پردې د یو تجارتي اعلان د تولید (تیارولو) مصارف هم وي چې ۵۰۰۰ – ۲۰۰۰۰ ډالرو پورې وي.

یوه داسي پروژه چې یو ټولنیز هدف تعقیبوي، او په خپلو محصولاتو او خدماتو یو قیمت رډي خو خپل بشپړ مخارج نشي پوره کولای، دغسې یوه پروژه په ټولنیز کاروبار کې نه حسابیږي. داسي پروژې چې خپل تاوان په اعانو او یا تخفیفاتو پوره کوي، بیا یو خیریه/رضاکارانه کاروبار بلل کیږي نه یو ټولنیز کاروبار. خو که دغه پروژه بیا خپل ټول مصارف په دوامداره توګه پوره کولای شي، دا نو بیا کاروباري نړۍ ته داخلېږي چې هغه وخت بیا ټولنیز کاروبار وي. کله چې د یوه ټولنیز هدف تعقیبونکي پروژه د مالي اتکا د جاذبې له ساحې څخه راووزي، بیا نو الوتنې ته تیاره وي. دغسې یوه پروژه بیا په خپلو پښو ولاړه وي او تقریباً د نامحدودې ودې او توسعې ظرفیت لري. او دا چې ټولنیز کاروبار وده کوي، هغه ګټه چې ټولنې ته یې رسوی هم وده ورسره کوي. نو یو ټولنیز کاروبار د یوه یو تشبثي کاروبار (تصدي) په بڼه طرح او عمل کوي چې تولید لري، خدمات وړاندې کوي، مشتریان لري، بازار لري، مخارج او عایدات لري، خو د «اعظمي ګټې» د اصل په عوض د «ټولنیزې ګټې» پر اصل بنا شوی وي. ټولنیز کاروبار د پانګه اچوونکي د ممکنه لوړې ګټې د ترلاسه کولو په ځای، ټولنیز اهداف تر لاسه کول تعقیبوي.

د ټولنیز کاروبار ګټه په خپله په کاروبار کې پاته کیږي

ټولنیز کاروبار د خیریه یا غیردولتي مؤسسي او یا هم غیر انتفاعي بنسټونو سره په یوه بل مهم اړخ کې هم تفاوت لري. د نادولتي مؤسساتو برعکس او د مروج اعظمي ګټې کاروبار په شان ټولنیز کاروبار څښتنان لري، چې د خپلې پانګې د دوباره ترلاسه کولو مؤکلین او حقدار (او واکدار) بلل کیږي. ټولنیز کاروبار کیدای شي، یو او یا ډیر مالکان ولري، او هم کیدای شي د یوه تن ملکیت وي او یا هم مشارکت²⁷ وي او یا هم کیدای شي، یو یا څو پانګه اچوونکي یو ټولنیز کاروبار تمویلوي او د کاروبار د پرمخ وړلو لپاره مسلکي مدیران استخداموي. یو ټولنیز کاروبار کیدای شي د دولت او یا هم د کومې رضاکاره (خیریه) ټولنې او یا د دغسې موسساتو د مختلفو ترکیبونو څخه جوړ شوي نهادونه یې مالکان وي. د بل هر کاروبار په شان، ټولنیز کاروبار هم نشي کولای چې په لایتناهي توګه تاوانونه و زغمي، خو هغه ګټه چې له ټولنیز کاروبار څخه تر لاسه کیږي، هغه چاته نه ورځي چې پانګونه یې پکې کړي وي، نو ټولنیز کاروبار د یوه تاوان نه کوونکي او غیر قابل تقسیم (بې تاوانه او بې ویشه) کاروبار په بڼه تعریفولای شو. په بله ژبه د یوه ټولنیز کاروبار په نتیجه کې ترلاسه شوې یا تولید شوې ګټه د پانګه اچوونکو په عوض بیرته په کاروبار لګول کیږي. پدې ترتیب سره د ټولنیز کاروبار څخه د ترلاسه شوې ګټې څخه په ټولنه کې مطلوب د ټیټو بیو، ښه خدماتو او زیات لاسرسي په بڼه مستفید کیږي.

په ټولنیز کاروبار کې منفعت (ګټه لرل) مهمه ده. تر څو چې له ټولنیز هدف سره مغایرت ونلري نو یو ټولنیز کاروبار باید د دوو لاندې دلایلو له مخې ګټه وکړي: یو دا چې باید قرضه بیرته تادیه کړي، او دوهم دا چې د اوږدمهاله ټولنیزو اهدافو تعقیب حمایه کړای شي.

27. مشارکت (Partnership) په کاروباري نړۍ کې د دوو یا څو تنو تر منځ په یوه کاروبار یا تجارت کې د رابطې معامله وي، چې په معینو شرایطو یې توافق سره کړی وي. له شریکانو څخه هر یو پیسې، ملکیت (جایداد)، خپل کار یا خپل فن پکې اچوي او په ګټه او تاوان کې سره ګډ وي. له مضاربت سره یې فرق دا دی چې د پیسو څښتن یو چاته پیسې ورکوي او هغه بل کس بیا خپل کار پکې کوي او د ګټې سهمونه یې معلوم وي، خو د اسلامي شریعت سره سم، په مضاربت کې د تاوان برخه د مزدور نه، بلکې د پیسو د څښتن له برخې څخه پوره کیږي.

د اعظمي گټې کاروبار د مروج شکل په شان، یو ټولنیز کاروبار باید د اوږدمهاله کار د لارې نقشه ولري. د گټې ترلاسه کول یو ټولنیز کاروبار پدې قادروي چې په مختلفو ابعادو کې (د خپل فعالیت) افق پراخ کړي، مثلاً خپل فعالیتونه نورو جغرافیوي سیمو ته و غزوي، د خپلو عرضه کوونکو محصولاتو یا خدماتو کیفیت ښه کړي، څیړنیزې او انکشافی هڅې وکړي، د پروسو مؤثریت زیات کړي، نوي تکنالوژۍ وکاروي، او یا هم د ټولنې کم عاید قشر ته د رسیدو لپاره د بازار موندنې په اړه نوښتونه وکاروي.

په هر صورت د ټولنیز کاروبار لپاره بنیادي کرښه دا وي چې د تاوان له تحمل کیدو څخه پرته خلکو او د مخکې کړې ته خدمت وکړای شي او په خاصه توګه زموږ د ټولنې لویدلو پر ګڼو ته په ممکنه ښه طریقه خدمات ورسوي. دا چې یو ټولنیز کاروبار په څومره وخت کې خپله پانګه بیرته ترلاسه کوي، پخپله په پانګه اچوونکو او د ټولنیز کاروبار په مدیریت کولو پورې اړه لري. د پانګې د بیرته ترلاسه کولو لپاره وړاندیز شوې موده د پانګه اچوونې په لارښود کې تصریح شوي وي: کیدای شي ۵، ۱۰ او یا ۲۰ کاله وي. پانګه اچوونکي ممکن یو مناسب ټولنیز کاروبار انتخاب کړي او د کاروبار پیشبیني شویو اړتیاو او د پانګه اچوونکي د خاص ټولنیز هدف ترجیحاتو ته په کتو سره په دغه متوقعه موده کې په وقفه ایز شکل پانګه اچونه وټاکي.

کله چې اچول شوي اولیه پانګه تلافې یعنی بیرته ترلاسه شي، نو بیا پانګه اچوونکي کولای شي فیصله وکړي چې څه ورباندې وکړي. دوی شاید دغه پیسې دوباره په عین ټولنیز کاروبار کې واچوي، په بل ټولنیز کاروبار کې پانګه اچوونه وکړي، او یا هم د اعظمي گټې عادي مروج کاروبار ورباندې شروع کړي او یا یې هم د شخصي اهدافو لپاره وکاروي. په هر صورت کې دوی د پخوا په شان د ټولنیز کاروبار مالکان ګڼل کیږي او د پخوا په شان د ټولنیز کاروبار د شرکت د کنترول صلاحیت ور سره پاته وي.

دا سوال پاته کیږي چې پانګه اچوونکي نو ولې په ټولنیز کاروبار کې سرمایه بنده کړي؟ په عمومي توګه ویلای شو چې د خیریه کارونو په شان د شخصي ارضا او خوښي لپاره به خلک په ټولنیز کاروبار کې پانګه اچوونه وکړي، بلکې د دوی خوښي او رضایت به تر خیریه کارونو حتی لا زیات ځکه وي چې هغه شرکت (کمپنۍ) چې دوی جوړه کړې ده خلکو ته به مطلوبه ټولنیزې گټې رسول دوام کوي او حتی لا زیاتو خلکو ته به یې ورسوي. هغه بیلیونونه ډالر چې خلک یې د نړۍ په مختلفو سیمو کې هر کال د اغانو په شکل خیریه ټولنو ته ورکوي، د دې یو ثبوت او نښه ده چې خلک د دې تېري دي چې د دوي له پیسو څخه نورو انسانانو ته ګټه ورسېږي. اما ټولنیز کاروبار له خیریه او رضاکارانه ټولنو سره څو مهم تفاوتونه لري:

اول دا چې یو ټولنیز کاروبار چې پیل شي نو په خپلو پښو ولاړ وي او د دې اړتیا نه وی چې د دوام لپاره به یې هرکال نورې پیسې ورکول کیږي. ټولنیز کاروبار په خپله پرمخ ځي (روان وي)، په خپله دايمي وي او په خپله توسعه پیدا کوي. کله چې بنسټ یې کیښودل شي، بیا نو خپلې ودې ته پخپله دوام ورکوي او تاسي د خپلو پیسو په مقابل کې لا ډیرې ټولنیزې گټې ترلاسه کوي.

دوهم دا چې په ټولنیز کاروبار کې پانګه اچوونکي خپله سرمایه بیرته تر لاسه کوي. بیا نو د دوی خوښه وی چې په عین کاروبار او یا بل ټولنیز کاروبار کې یې لګوي. پدغه ډول بیا نو له عین پیسو څخه امکان لري ډیره ټولنیزه ګټه ترلاسه شي.

دا چې دغه یو ډول کاروبار دی نو کاروباري خلک دا یوه زړه راښکونکې موقع گڼي او نه یوازې دا چې یوه ټولنیز کاروبار ته پیسې ورکوي، بلکې موقع یې بولي چې خپل کاروباری مهارتونه او نوښتونه هم د ټولنیزو مسایلو د حل لپاره د نفوذ په توگه وکاروي او نه یواځې دا چې پانگه اچوونکي خپلې پیسې بیرته تر لاسه کوي، بلکې هغه د شرکت د مالک په حیث پاته کیږي او په راتلونکي کې د هغه شرکت د عمل د کړنلارې په اړه هم تصمیم نیسي. دا بیا په خپله یوه ډیر زړه راښکونکي هیله ده.

د ټولنیز کاروبار د لید پراخول

د تجارت په مارکیټ کې د ټولنیز کاروبار شاملیدلو سره بازارونه ناڅاپه نوي او زړه راښکونکي بدیلونه ویني، او پدې توگه کاروباري مارکیټونه لازيات په زړه پوري، جالب، د مشغولتیا او سیالي محلوته گړي. ټولنیزې اندیښنې (مسایل) د گټې له هیلو سره د مساویانه اهمیت په لرلو سره کاروباري بازار ماحول ته داخلېږي، نه دا چې د عامه اړیکو د کړکۍ له لارې واوریدل شي (یعنې ټولنیز مسایل د کاروبار دگټې په شان د هغه برخه گړي).

ټولنیز کاروبار به په کاروباري بازار کې د مروج اعظمي گټې د کاروبار سره یو ځای فعالیت کوي او د نورو عادي کاروبارونو په شان به له هغو سره رقابت کوي. مشتریان به د اجناسو او خدماتو د قیمتونو، کیفیت، لاسرسي، نوم او نښې او نورو هغو عواملو په اساس، چې په ورځني ژوند کې په مروج ډول د دوی په انتخاب اغیزي لري، تصمیم نیسي. واضح خبره ده چې یو شمیر مشتریان به دې ته ترجیح ورکوي چې هغه مال واخلي چې ټولنیزې گټې لري²⁸ لدې سره به ټولنیز کاروبار د گټې د اعظمي کاروبارو سره داسې رقابت کوي لکه چې په معمول سرمایه داري نظام کې مروج دي او هغه کمپنۍ چې تر نورو ښه وي، ممکن گټونکي شي.

ټولنیز کاروبارونه به په خپل منځ کې هم رقابت لري، خو د ټولنیزو کاروباري کمپنیو سیالي به د اعظمي گټې د کاروبارونو تر منځ له سیالۍ سره ډیر فرق لري. دغه سیالي به د گټې د زیاتیدو لپاره نه، بلکې د ټولنیز گټو د زیاتیدو لپاره وي. پدې توگه به د ټولنیزو کاروبارونو تر منځ رقابت د یو بل د مؤثریت او د خلکو د خدمت د ښه والي لپاره وي. د ټولنیزو کاروبارونو تر منځ سیالي د محصولاتو او خدماتو د ښه او مناسب کیفیت له لارې د زیات ویاړ د ترلاسه کولو په منظور وي، نه د زیاتي گټې د ترلاسه کولو په هیله.

دوه ډوله ټولنیز کاروبار

په اوسنۍ مرحله کې زه د ټولنیز کاروبار د دوه ډولونو وړاندیز کوم:

لومړی ډول هغه شرکتونه دي، چې تمرکز یې د ټولنیزو گټو وړاندې کول وي، نه د شرکت د مالک لپاره د گټې اعظمي کیدل، او مالکان یې داسې افراد وي چې د ټولنیزو گټو په لټه کې وي؛ لکه د فقر او غربت کموالی، د غریبانو لپاره روغتیايي خدمات، ټولنیز عدالت، نړیوال تداوم، او نور. دغه افراد په ټولنیز کاروبار کې د پانگه اچوونې له لارې رواني، هیجاني، او روحي خوشحالي لټوي، نه د گټې ترلاسه کول.

²⁸ مثلاً دا اوس د نړۍ په ډیرو برخو کې ډیر خلک زرغون محصولات خوښوي (د چاپیریال د ککړتیا د کمیدو په هیله)، یا هغه محصولات نه اخلي چې د ماشومانو د ارزان بیه مزد له لارې تولید شوي وي، یا محلي تولیداتو ته ترجیح ورکول تر څو محلي غریب قشر حمایت شي، او نور.

دوهم ډول بيا د اعظمي گټې د ترلاسه کولو داسې کاروبار وي چې د غريبو يا زيان منونکو ملکيت وي. پدغه صورت کې ټولنيزې گټې د کمپنيو له اسهامو څخه تر لاسه کېږي- د کمپنۍ د اسهامو گټه غريبانو ته ورکول کېږي چې پدې ترتيب له دوی سره د فقر په له منځه وړلو او يا کمولو کې مرسته کوي.

لومړی ډول ټولنيز کاروبار ممکن غريبانو ته غذا، کور، روغتيايي خدمات، تعليمي خدمات، يا نور لازمي محصولات ورکړي تر څو له غريبو سره مرسته وشي. په دوهم ډول کاروبار کې بيا توليد شوي محصولات يا خدمات شايد ټولنيزې گټې و نلري، اماد ملکيت له لاري يې گټه ور ته رسېږي، ځکه د اسهامو مالکين يې غريبان او يا له پامه لويديلي خلک وي او ترلاسه شوې گټه به له دوی سره مرسته وکړي چې له غربت څه راووزي. دغه ډول شراکت به د خاصو شفافو وضع شويو معيارونو په اساس تنظيم او د کمپنيو د ريسانو لخوا تقويه او عملي کېږي. پدې ترتيب سره هره گټه چې د کمپنۍ له کاروبار څخه تر لاسه کېږي، هغه چاته ورځي چې اړتيا ورته لري.

فرض کړی چې په هيواد کې يوه غريب ميشته کليوالي سيمه د ورته نژدي سيمې له تجارتي او کارو باری بازار څخه د يوه سيند په وسيله جلا شوي وي. کليوال نشي کولای چې په عادي او معمولو وسايلو له دغه سيند څخه تير شي او يوازينۍ لاره به د دغه سيند له پاسه د يوه پل جوړول وي.

پدې ترتيب سره د نوموړې منزوي سيمې د کم عايدو او غريبو خلکو محصولات بازار ته نه رسېږي. او دوی له ټولنيزي ناچاري سره مخامخ وي چې د دوی عايد کموي، په بازار کې پيداکيدونکو مناسبو موادو او تعليمی او روغتيايي او نورو بنيادي خدماتو ته د دوی لاسرسۍ محدود وي. پدې مثال کې فرض کوو چې ملي او محلي حکومتي اداري دغه مشکل د بوديجې د نشتوالي، سياسي بې تفاوتې او يا نورو نيمگړتياو له وجي نشي حلولاى. که څه هم دغه يو خيالي مثال دی خو د دريمې نړۍ²⁹ په ډيرو هيوادونو کې د موجوده وضعیت يوه ښه نمونه ده او موجود وضعیت ښه توضيح کوي.

اوس فرضوو چې يوه شخصي کمپنۍ جوړه شي چې د سيند لپاره يو لوی سرک او يو پل جوړ کړي، تر څو دغه منزوي سيمه د هيواد له بازار سره په مصونه توگه و نښلوي. دغه کمپنۍ له دوو اړخونو يو ټولنيز کاروبار بللای شو:

يو دا چې دغه کمپنۍ د غريبو او کم عايدو اوسيدونکو لپاره په يوه مالياتي تخفيف سره لاس رسۍ برابرېږي. پداسي حال کې چې د سيمې په منځني او مستعد قشر او لويو تجارتی مؤسساتو به بشپړتجارتي ماليات حواله کوي. واضح ده چې د مستحقو خلکو د تشخيص لپاره به يو طرز العمل موجود وي او هغوی ته به يو ډول پيژندکارت ورکوي چې د مالياتي تخفيف مستحق وپيژندل شي.

د مالياتو (د سرک او پل ټيکس) څخه ترلاسه شوی عايد به د پله او سرک جوړولو او ترميم په مصارفو لگېږي او د وخت په تيريدو سره به له دغې گټې څخه د پانگه اچوونکي اوليه پانگه هم بيرته ځينې تاديه کړي. خو پانگه اچوونکي به نوره گټه نه ځينې ترلاسه کوي. که تر دغه وروسته د ټيکس له لارې کومه گټه تر لاسه کېږي، نو هغه به د نورو تاسيساتو لپاره کارول کېږي تر څو کليوالي ټولنو ته يې گټه ورسېږي. مثلا نور سرکونه، پلونه او يا هم ځينې ټولنيز کاروبارونه چې د محلي اقتصاد ودې او کارموندنو ته ژمن وي.

²⁹ د دريمې نړۍ اصطلاح په اصل کې د ساره جنگ په دوره کې رامنځته شوې وه تر څو هغه ملتونه تفکيک شي چې نه د غربي (ناټو) او نه د شرقی (سوسيالستي) بلاکونو متحدان و. اما په اوسني حال کې دغه اصطلاح معمولا د پرمختلونکو هيوادونو د توضيح لپاره کارېږي، چې د اسيا، افريقا، لاتين امريکا او اوقيانوسيه (استراليا شاوخوا) اکثر هيوادونه پکې راځي.

دوهم شکل به دا وي چې د پله او لوی سرک د شرکت (کمپنۍ) ملکیت د سیمې کم عایده او غریبو اوسیدونکو ته ورکړل شي. کیدای شي چې دا کار په ټیټه بیه د سرک د ونډو (اسهامو) د خرڅولو له لاري تر سره شي. د سیمې غریبو او کم عایده اوسیدونکو ته د کوچنیو قرض ورکوونکو نهادونو یا داسې قرضو له لاري تر سره شي چې د کمپنۍ له گټې څخه به بیرته تادیه کیږي. د ټکس څخه نوره ترلاسه شوي گټه به یا په سیمه کې په نورو نویو زیربنایي پروژو لگول کیږي او یا به د اسهامو د گټې په بڼه غریبو او کم عایده شریکانو ته ورکول کیږي، کوم چې د کمپنۍ مالکان دي. پدې ترتیب سره به دغه اوسیدونکي مستقیمه مالي گټه تر لاسه کړي.

گرامین بانک غریبانو او کم عایده افرادو ته بې له ضمانت څخه او په کم مناسب قیمت کوچنۍ قرضې برابرې او پدې ترتیب سره دوی کولای شي چې خپل واړه کاروبارونه پیل او یا پراخ کړي چې بالاخره دوی له فقر څخه خلاصیږي. گرامین بانک به د گټې د اعظمي کیدو یو عادی کاروبار وای که چیرې د لوړو پانگه لرونکو مالداره افرادو په لاس کې وای. خو داسې نده؛ د گرامین بانک مالکان غریبان دي؛ ۹۴٪ د اسهامو شریکان یې پخپله قرضه اخیستونکي دي. پدې لحاظ د مالیکینو د جوړښت او پاکي له مخې نو گرامین بانک یو ټولنیز کاروبار ده. که د گرامین بانک په شان یو لوی بانک د بنگله دیش د غریب قشر د ښځو ملکیت کیدای شي، نو همدا شان هر لوی شرکت هم د غریبو خلکو ملکیت کیدای شي (یعنې غریبان هم د هر لوی شرکت مالکان کیدای شي)، خو که موږ په صداقت سره د ملکیت د مدیریت یو عملي موډل په کار واچوو.

همدا راز یو ټولنیز کاروبار د غریبانو د گټې لپاره دواړه شکلونه په ترکیبي ډول کارولای شي: یو داسې کاروباری پلان تعقیبول چې د تولید شویو محصولاتو او خدماتو او د خرڅلاو د ماهیت له مخې د ټولنیزو گټو لپاره طرح شوی وي؛ او همدا راز کیدای شي د غریبو او له پامه لویدلو خلکو ملکیت وي.

د ټولنیز کاروبار او د ټولنیز تشبث تفاوت

د ټولنیز تشبث مفهوم د هغو خلکو قوت سره یو ځای کوي چې غواړي یو شمیر ټولنیزو مسایلو ته لازمه توجه او پام را واپل شي او د حل په هکله یې یو څه وشي. دغه حرکت په نړۍ کې ډیر داسې خلک را منځ ته کوي چې غواړي له نورو سره د مرستې لپاره په زړه پوري کارونه وکړي. گرامین بانک او اړوند نهادونه یې هم معمولا د دغسې یوه حرکت د سمبول په بڼه بلل کیږي.

لکن ټولنیز کاروبار او ټولنیز تشبث عین یو شی ندي. ټولنیز تشبث یوه جامع نظریه ده او د هر هغه نوښت او ابتکار په بڼه تعریف کیدای شي، چې له خلکو سره مرسته کولای شي.

دغه ډول یو نوښت کیدای شي اقتصادي او یا غیر اقتصادي او یا هم د گټې او بې گټې په بڼه وي. ناروغانو ته وړیا درمل ویشل د ټولنیز تشبث یو مثال کیدای شي. همداراز په یوه کلي کې چې روغتیايي اسانتیاوې نه وي موجودې، د گټې لپاره یو روغتیايي کلینیک جوړول هم یو ټولنیز تشبث گڼل کیدای شي. په همدې ډول یو ټولنیز کاروبار شروع کول هم.

په بل عبارت، ټولنیز کاروبار د ټولنیز تشبث یو فرعي سیټ ده او ټول هغه خلک چې ټولنیز کاروبار چلوي، ټولنیز متشبثین هم دي. اما هر ټولنیز تشبث بیا په ټولنیز کاروبار کې نه راځي (مثلا ناروغانو ته وړیا درمل ویشل).

دا چې د ټولنیز کاروبار تصور نوی ده، نو باور دا ده چې د ټولنیز تشبث نړیوال تحریک به لدې وروسته په ټولنیز کاروبار کې دلچسپي پیداکړي.

د ټولنیز تشبث تحریک ممکن د ټولنیز کاروبار د پیل او ارتقا لپاره زیاته توجه وکړي او د هغه لپاره مناسب ابزار او نهادونه ایجاد او ترتیب کړي. یو شمیر ټولنیز متشبثین او تشبثات کیدای شي په ټولنیز کاروبار واړول شي، ځکه چې د مروج شکل په نسبت به په نوې بڼه ډیره ټولنیزه گټه و لري.

د مروج کاروبار او ټولنیزو اهدافو د ترکیب مخکینی هڅې

"ټولنیز کاروبار" یوه نظریه یا تیوریتیک مفهوم نده، بلکه یو شمیر ټولنیز کاروبارونه له پخوا څخه په نړۍ کې موجود وو چې گرامین بانک او د هغه اړوند کمپني گاني یې نموني دي. نور ټولنیز کاروبارونه هلته او دلته را څرگندیږي.

ټولنیز کاروبار کیدای شي په ملي او بین المللي اقتصاد کې یو قوي لوبغاړی شي، خو د دغه هدف د ترلاسه کولو لپاره لا اوږده لاره پاته ده. به اوسني وخت کې هیڅا هم کاروبارونه د ټولنیزو اهدافو لپاره په اغیزمن ډول ندي عیارکړي. علت یې دا ده چې د ټولنیز کاروبار هغه اصلي تصور خو عام شوی لا پریږده، چې موجود هم نده.

یوه هڅه چې منور بشری فکر په کاروباری مؤسساتو کې اچوي، کوپراتیفي تحریک³⁰ وو چیري چې کارگرو او مستهلکینو لاس سره یو کړی وو چې د کاروبار مالکان شي او هغه کوپراتیفي کاروبار ټولو ته د گټې رسیدني لپاره مدیریت کړي.

رابرت اُون (Robert Own 1771 – 1850) چې په انگلستان او سکاټلند کې یې د مالوچو کارخانې لرلي، د کوپراتیفي تحریک مخکښ بلل کیږي. د صنعتي انقلاب په لومړیو لسیزو کې په انگلستان کې داسې عرف وو چې د کارخانو کارگرانو ته به مزدوري په نغدي بڼه نه ورکول کیده، بلکې یو کاغذ ورکول کیده او مزدوران مکلف وو چې د کارخانو په مربوطه مغازو کې د هغه کاغذ په عوض کې سودا واخلي، سره لدې چې بیه به یې لوړه او کیفیت به یې هم ټیټ وو. رابرت اُون د کارگرانو له دغه ډول استثمار څخه دریدیده چې بالاخره یې د کارگرانو د دغه ډول استثمار د مخنیوي لپاره عملي قدم واخیست. هغه په سکاټلند کې په خپله کارخانه کې یوه مغازه خلاصه کړه چې باکیفیته اجناس به په ښه بیه پکې خرڅیدل او کارگرو به اخیستل، خو د خرڅلاو څخه تر لاسه شوې گټه به بیا د ده د کارگرو تر منځ ویشل کیده. دغه حرکت او کار د کوپراتیفي تحریک نطفه بلل کیږي. د کوپراتیفي تحریک اصل دا وي چې کاروبار به د مشتریانو مالکیت وي، او د مشتریانو د گټې لپاره به فعالیت کوي، نه ددې لپاره چې تجارت ته یې گټه ورسپړي. دغه ډول مغازي چې د رابرت اُون د دغه ډول کوپراتیفي تصور په اساس فعالیت لري، په انگلستان او ډیرو اروپایي هیوادونو کې عامي دي.

³⁰. تصدي (Enterprise) اصطلاح مختلفي معنی گاني لري. په قاموسونو کې یې داسې تعریفوي: ۱. یوه پروژه یا عهده چې خاصه، مشکله، بیچلي او له خطرونو سره (پرمخاطره) وي. ۲. د یوې اقتصادي مؤسسي واحد یا فعالیت. هغې کاروباری مؤسسي ته وايي چې معمولاً په مختلفو محلونو کې کمپنۍ گاني لري خو په گډه کار کوي چې د کمپنۍ اهداف او مرام تر لاسه کړي.

کوپراتیف (Cooperative, Corporation) دافرادو یو مستقل اتحاد وي چې په رضاکارانه توگه د دې لپاره سره یو ځای کیږي چې خپل گډ انساني، کلتوري او ټولنیز ضرورتونه او ارزوگاني د مشترکو ملکیتي تصدی پوسپله ترلاسه کړي.

کوپراتيفي تحريک د کارخانو د بي انصافه مالکانو لخوا د غريبو د استثمار سره د مقابلي لپاره را منځته شوی وو. لدې سره بيا هم د کوپراتيف تصور په ذاتي توگه له غريبو سره د مرستي کولو لپاره نه وو را پيدا شوی. پدې ترتيب سره کوپراتيفي کاروبارونه د مالکينو په اهدافو پورې اړه لري او کيدای شي د اعظمي گټې د ترلاسه کيدو د کاروبار يو بل شکل هم وگرزي - که اغراض يې د کارگرو حمايه نه وي. که د خپل چارو کسانو په لاس کې ولوپړي، نو بيا په محدودو لاسو د اقتصاد د کنترول وسيله گرځي، نسبت دې ته چې په ټولنه کې له هر يوه سره مرسته وکړي.

يو بل حرکت چې هڅه يې د کاروبارونو اوښو ټولنيزو اهدافو ترکيب وو، د غير انتفاعي مؤسساتو ايجادول وو، کوم چې د ټولنو لپاره مفيد خدمات او محصولات خرڅوي. دغه ډول کمپنۍ هم په ريښتيني توگه ټولنيز کاروبارونه نه وي، ځکه چې دوی يوازي د خپل کاروبار (د عرضه کوونکو خدماتو او محصولاتو) د مصارفو يوه برخه پوره کوي، خو دوی پدې کاروبار کې گټه نه کوي. پدې ترتيب سره دوی د خيريه رضاکارانه مرستو له جاذبې څخه د فرار لازم سرعت نشي پيدا کولای (يعنی دا چې دوی خپل مصارف نشي پوره کولای (ځکه له خپل کاروبار څخه گټه نه لري)، نو دوی په خپلو پښو نشي دريدای او خيريه مرستو ته اړ وي). همدا راز دغه ډول کاروبار پانگه اچوونکي مالکان نلري، کوم چې د ټولنيز کاروبار ځانگړتيا او يوه مهمه مميزه وي- يعنی يو ټولنيز کاروبار د پانگې د منابعو د پيدا کولو له لاري چې گټه هم تر لاسه کوي، او ددغي پانگې څخه د ترلاسه شويي گټې له لاري د ټولنيزو گټو مفيديت او مؤثريت يې دواړه تضمين شوی وي. يو شمير نورې هڅې د مروجو گټې اخيستنې د کمپنيو د مديرانو له خوا هم تر سره شوي وي، چې کمپنۍ د ټولنې د مسؤليت په رڼا کې وچلوي. مثلاً په ځينو مواردو کې کمپنيو د گټو تر څنگ ټولنيزي ښيگڼي هم وړاندې کړي وي. په ريښتيني توگه د دغو کمپنيو د مالکانو اغراض او محرکات معلوم ندي، نو نشو ويلای چې يو ټولنيز کاروبار به وي او که نه؟ اما د اعظمي گټې د کاروبار د ماهيت له مخې دغه ډول خدمات او ښيگڼې د پانگې له کموالي سره مخامخ کيدونکي وي.

په پای کې هيڅ يو له پورته توصيف شويو ساختارونو څخه، يعنې کوپراتيف، غير انتفاعي او يا هم د ټولنيز مسؤليت درک کونکی د گټې کاروبارونه د ريښتيني ټولنيز کاروبار قوي ښيگڼي نشي وړاندې کولای. پدې ترتيب سره نړۍ د ټولنيز کاروبار دغسې نوې بڼې ته سترگي په لاره ده.

که د ټولنيز کاروبار تصور په نړۍ کې د آزاد بازار د اقتصاد په ټولو برخو کې ريښي و غزوي، نو بيا نړۍ د بدلیدو قابليت پيدا کولای شي.

ټولنيز کاروبار به له کومه راځي؟

دا چې د ټولنيز کاروبار تصور تر اوسه نوی او لا ډیر مشهور شوی ندی، نو په سر کې دا ستونځمن ښکاري چې دا تصور کړو چې څوک او ولې به یو څوک داسې کاروبار ایجادوي؟ موږ ټول له مروج او عنعنوي شرکتونو سره بلد یو او که مو خوښیږی او یا نه، خو داسې بولو چې موږ د دوی په ارزښتونو او محرکاتو پوهیږو. د ټولنيز کاروبار په اړه بیا داسې نده (موږ نه پوهیږو چې د داسې کاروبار ارزښتونه او محرکات به څه وي؟).

فکر کوم چې که موقع ورته مساعده شي، هر څوک په ټولنيز کاروبار کې د برخې اخیستنې ظرفیت لري. خلک د خپل (کاروباري) ژوند پالنه کوي او د نورو سرپرستي او پالنه هم کوي. بشر د خپل او نورو همنوعو د ژوند د ښه کیدو یو ذاتي او طبعي میل لري، خو که وکولای شي. که زمینه ورته مساعده شي، نو خلک دا مرجع بولي چې له فقر، ناروغي، ناپوهي او له مصیبتونو څخه په خالي نړۍ کې و اوسېږي. دغه بشري حس د دې سبب کیږي چې خلک خپل بليونونه ډالر رضاکارانه خدماتو ته وقف کړي، د غیر انتفاعي موسساتو د ایجاد لپاره بنیادونه (بنسټونه) جوړوي، د اولسۍ خدمتونو لپاره د خپل قیمتي وختونو بې شمیره ساعتونه رضاکارانه کارونه کوي او (په ځینو حالاتو کې خو لا) په ټولنيز سکتور کې د کم معاشه وظیفو په خوښولو سره خپل شغلي سرنوشت وقف کوي. دغه ډول محرکات به د ټولنيزو کاروبارونو د ایجاد محرکات هم وي، خو چې یو ځل دغه تصور په عام ډول تفهیم او وپیژندل شي.

په راتلونکي کې د ټولنيز کاروبار د غوړیدو لپاره کیدای شي لاندې یو شمیر خاصې منابع د یادولو وړ وي:

- کیدای شي موجوده مختلف الشکله او مختلف الحجمه کمپنیاې به وغواړي چې دوی خپل ټولنيز کاروبارونه پیل کړي. ځینې یې ممکن د دوی د موجوده «ټولنيز مسؤلیت» د رسالت د یوې برخې په توگه د خپلې کلنۍ گټې یوه برخه ټولنيز کاروبار ته وقف کړي. نور بیا شاید د نویو بازارونو د لټون او پیدا کولو په هیله له غریبو سره د مرستي له لارې یو ټولنيز کاروبار پیل کړي. دغه ډله به یا خپل ځانته ټولنيز کاروبار، یا د نورو کمپنیو په مرسته او یا هم د ټولنيز کاروبار د متخصصو متشبثینو سره په همکارۍ کې کوم ټولنيز کاروبار ایجادوي.
- ټولنيز بنسټونه (خیریه مؤسسات) ممکن د دوی د خیریه کار سره موازي خو په ځانته بڼه³¹، د ټولنيز کاروبار د ایجاد لپاره د پیسو صندوقونه ایجاد کړي³². د ټولنيز کاروبار گټه دا ده چې که څه هم دغه کاروبار ټولنيزې گټې تولیدوي خو پیسې یې نه ضایع کیږي او پدې ترتیب سره د ټولنيزو بنسټونو د ښو کارونو وړتیا تقویه کوي.
- د اعظمي گټې د ترلاسه کولو دمومولو کاروبارونو په حوزه کې یو شمیر مجرب متشبثین (کامیاب کاروباریان) شاید دا خوښ کړي چې خپل استعدادونه، نوښتونه او د مدیریت مهارت د ټولنيزو کاروبارونو په تاسیسولو او

31. مثلا د افغانستان لپاره د سویډن کمیټه چې د عادي خیریه کارونو تر څنګ یې غریبو متشبثینو ته د کاروبار د ایجاد لپاره وړیا قرضي ورکولی. د قرض کونکو سره به تعهد کیده چې اصل سرمایه به بیرته په موده قسطونو بیرته سویډن کمیټې ته ورکوي. افغانستان لپاره د سویډن کمیټې له دریو لیسزو راهیسې په یو شمیر محدودو کلیوالي سیمو کې د ورو متشبثینو سره د ورو قرضو پروژې پیل کړي وه. نتیجه یې یوې ځیرنۍ ته اړتیا لری چې مؤثریت یې معلوم شي

- چلولو کې و ازمایي. د دوی مشوقات شاید دا وي چې هغې ټولنې ته بېرته یو څه ورکړي چې دوی پکې آباد شول (پېسي يې پیداکړي)³³ او یا د کوم نوي کاروبار کولو وسوسه ولري.
- نړیوال او بین الدولي انکشافی تمویلونکې منابع له ملي خیریه پروگرامونو څخه نیولې بیا تر نړیوال بانک او ساحوی بانکونو پورې شاید د دوی د مرستو په ترلاسه کوونکو هیوادونو یا سیمه او یا هم ساحوي سطحه باندې د ټولنیزو کاروباري نوښتونو د ایجاد لپاره یوه برخه بودیجه تخصیص کړي. نړیوال بانک او ساحوي بانکونه کولای شي چې د ټولنیز کاروبارونو د ایجادولو لپاره مالي مرستې چمتو کړي.
 - دولتونه کولای شي چې د ټولنیزو کاروبارونو د حمایت لپاره انکشافی بودجه تهیه کړي.³⁴
 - دمستعدو او مالداره متقاعدینو لپاره ټولنیز کاروبار شاید د پانگه اچونې یو جذاب فرصت او موقع وي. همدا راز هغو کسانوته چې ډیر مال په میراث ورپاته شوی وي، شاید په ټولنیز کاروبار کې پانگه اچول یا یو ټولنیز کار پیلول یوه ښه مفکوره وبلل شي.
 - دلوړو تحصیلاتو یا تجارتی نهادونو ځوان فارغان شاید د گټې د ترلاسه کیدونکو مروجو کاروبارونو په عوض ټولنیز کاروبار د دې لپاره خوښ کړي چې د نړۍ د بدلیدو خیالونه یې هڅوي او غواړي چې نړۍ بدله کړي. د ټولنیز کاروبار تصور د ځوان کهول لپاره په ټوله نړۍ کې، او په خاصه په آبادو هیوادونو کې شاید یو په زړه پورې کاروبار وبریښي. ځوان کهول په موجوده سرمایه داري نړۍ کې ناهیلی دی، ځکه چې د دوی د علاقې د جذب لپاره داسې څه پکې نشته. یواځې د مشتریانو د خوښې لپاره محصولات تولیدول او گټه ترلاسه کول شاید د ځوان کهول لپاره کوم خاص هدف نه وي. دغه خلاوې به د ټولنیز کاروبار په وسیله ډکیدای شي.
- د دومره ډیرو منابعو په نظر کې نیولو سره زه وړاندوینه کوم چې ټولنیز کاروبار به په خوراتلونکو کلونو کې د کاروباري نړۍ په صحنه کې یو معمول رنگ او ځانگړتیا وگرځي.

³³. د آغاخان فاونډیشن (بنسټ) شاید د گټې د یوه کاروبار، چې ټولنیز کاروبارونه هم کوي، یو مثال وي. آغاخان فاونډیشن د لویو قراردادونو او د انکشافی پروژو له لارې ښه مالي امکانات تر لاسه کوي، خو ورسره بیا په هغو غریبو ټولنو کې چې دغه پروژې عملي کوي، خیریه نهادونه هم چلوي چې ځینی یې ټولنیز کاروبارونه هم وي — مثلاً غریبو ته د وړو تشیقاتو د ایجاد لپاره بې سوده قرضي ورکول.

³⁴. په افغانستان کې د کلیو د پراختیا بانک او زراعتي بانک یې کیدای شي مثالونه وي.

بشر خو وجهي مخلوق ده

کيدای شی موړ د ټولنې په اړه د اقتصاد پوهانو هغه تنگ ليد پدې فرضيې سره غني کړای شو چې خلک دوه ډوله و بولو: يو هغه خلک چې غواړي اعظمي گټه ترلاسه کړي، او بل هغه خلک چې غواړي ټولنيزې گټې ايجاد کړي او خلکو او د مخکې سيارې ته ښه کارونه وکړي. خو د دغه نوې فرضيې سره بيا هم موړ د يو بعدي خلکو په نړۍ کې پاته کيږو - يواځې د يو بعدي خلکو دوه ډوله دکلاسيک اقتصادي ليد برعکس چې يواځې بشر يو ډول مخلوق بولي (هر څوک يواځې د گټې او هغه هم د اعظمي گټې په لټه کې وي).

په حقيقي په دنيا کې يواځې د يو بعدي انسان دوه ډولونه نه دي، بلکې انسان يواځې يو ډول شخصيت ده چې خلک يو، دوه، درې او يا زيات ډولونه علايق او اهداف لري او دی يې په بدليدونکي ډول په مختلفو درجو سره مخکې بيايي. د اسانتيا لپاره کولای شو چې دغه علايق په دوو لويو کټيگوريو ووېشو - خپله گټه او ټولنيزه گټه، کوم چې له هغه دوه ډوله کاروبار سره مطابقت کوي چې موړ د کتاب پدې فصل کې توضيح کړل: د اعظمي گټې د ترلاسه کولو کاروبار او ټولنيز کاروبار.

افراد، کمپنيانې او يا هم پانگه اچوونکي به څه ډول له دغو دوو کاروباري بهيرونو څخه يو انتخاب کړي؟ له ښه مرغه چې خلک يواځې يو له دغو دوو بدیلونه څخه د حتمي انتخاب په حالت کې نه دي - يعنی يا دغه يا هغه - په اکثر حالاتو کې خلکو ته دا موقع مساعده وي چې په عين حال کې په دواړو دغو بهيرونو کې برخه ولري - البته دا چې افراد په يوه زماني وقفه کې کوم ډول اهدافو ته ډير ارزښت ورکوي او مرجح يې بولي، افراد به په مختلف تناسب سره په هريوه له دغو بهيرونو کې برخه ولري. مثلاً:

- يو پانگه اچونکئ شايد يوه برخه خپله پانگه د اعظمي گټې په کاروبار کې ولگوي، او د خپلې پانگې بله برخه بيا په کوم ټولنيز کاروبار کې په کار واچوي.
- د يوې کمپنۍ د ريسانو بورډ شايد تصميم ونيسي چې د کمپنۍ د کال د گټې يوه برخه د خپل کاروبار د پراخولو لپاره په مارکيټ کې ولگوي، (مثلاً بله کمپنۍ واخلي او يا موجوده کمپنۍ پراخه کړي) او د گټې پاته برخه په کوم ټولنيز کاروبار کې په کار واچوي.
- د کوم خيريه نهاد د محسنينو د بورډ غړي ممکن د ترلاسه شويو هداياوو يوه برخه پداسي ټولنيز کاروبار کې ولگوي چې د دوی د نهاد له اهدافو سره مغايرت نلري.
- حتی د کاري ژوند په مورد کې هم يو څوک ممکن د يو څه وخت لپاره د اعظمي گټې په کاروباري ساحه کې کار وکړي، بل وخت بيا د غير دولتي مؤسساتو په ساحه او بل وخت بيا د ټولنيز کاروبار په ساحو کې مصروفيت ولري. دا ويره نشته چې يو څوک د پانگه اچوونې او يا کاري ژوند په مورد کې حتمي بايد د دغو دوو يو بعدي بشري سلوک له موډلونو څخه يو انتخاب کړي. بشر يو څو بعدي مخلوق ده او هغه کاروباري موډلونه چې موړ يې پيژنو هم بايد په معادله توگه متنوع وي. ټولنيز کاروبار د يوه بدیل په توگه درک کول او تشويقول به له هغه سره مرسته وکړي. (د بشر له خوبعدي ماهيت سره).

پای

د ليکنې پايلې او نتايج د افغانستان په شان د هيواد لپاره

د ټولنيز کاروبار مفهوم د غريب قشر له کاروبارۍ استعدادونو څخه د کا راخيستلو لپاره زمينه برابرو ل دي. دا چې غريب قشر سرمايه نلري، نو د سرمايه دارۍ نظام د تصور له مخي دغه قشر يوازي استخدام كيدای شي (يوازي مزدوري كولاى شي)، پداسي حال كې چې هر څوك د كاروبار استعداد لري، خو وسايل (پانگه) نلري. د دې لپاره چې د ټولني غريب قشر كاروبار وكړاى شي او هم نورو ته كارونه ايجاد كړاى شي، دوى ته بايد مالي مرسته مهيا شي. د نړۍ په بانكي نظامونو كې معمولاً بانكې قرضه ترلاسه كول له يوې خوا ضمانت غواړي او له بلي خوا معيینه فيصدي سود وركول ايجابوي، چې پدې ترتيب سره د ټولنې غريب قشر د كاروبار لپاره پانگه نه شي ترلاسه كولاى.

د ټولنيز كاروبار له تصور سره سم، د ټولني غريب قشر ته بايد د بانكدارانو، بانكونو يا د ټولنې د متمدنو او مستعدو افرادو لخوا د «قرض حسنه» په شرايطو آسانه مالي امكانات وركړل شي، تر څو دوى په انفرادي او يا په گډه سره يو كاروبار ورباندي شروع كړي. په قرض وركولو برسیره دغه ډول افراد بايد كاروبار كولو ته هم تشويق شي، يعنې د قرض اخيستلو لپاره قرضه اخيستونكي بايد د يو ډول كاروبار تر سره كولو پلان ولري تر څو قرضه ترلاسه كړاى شي. زموږ هيوادوال له يوې خوا په طبعي توگه متشبه او زياركنې وگړي دي او له بلي خوا د آزاد كاروبار كولو جرأت هم لري. زموږ د هيوادوالو آزاد طبيعت (د هيواد په تير تاريخ كې په ريښتيني معنى د پيوډالي او سرمايه درای نظام نه موجوديت) او هم د اسلامي ارزښتونو څخه د الهام له برکته د ټولنيز كاروبار لپاره ښه آماده ښكاري، خو حمايي، تشويق او بازار موندني ته لويه اړتيا ليدل كيږي. د لازمي سرمايې آسانتياوي به له دوى سره ډيره مرسته وكړي چې د وړو كاربارونو گټه ولري.

د قرضي د تهيه كولو لپاره د گرامين بانك د تجربو په شان په هيواد كې كيدای شي چې مختلف جوړښتونه وكارول شي، چې لاندې يې څو مثالونه دي:

- د هيواد متمدول او شتمن متقى اشخاص تشويق شي چې د خپلو سرمايو يوه برخه د هيواد په يوه بانك كى واچوي تر څو غريب وگړي د كاروبار د ترسره كولو لپاره قرضه ځينى واخلي؛
 - په هيواد كې د كليو د پراختيا بانك كيدای شي د غريبو د كاروبار لپاه قرضه وركول رايج كړي؛
 - د نړۍ شتمن وگړي د بشرى او يا اسلامى احساس له مخې تشويق او جلب شي تر څو په دغه ډول بانكونو كې يوه څه سرمايې واچوي؛
 - كيدای شي سرمايه اچوونكې له غريبو سره په گډه ټولنيز كاروبار ونه شرع كړي.
- يو شمير واړه كاروبارونه او تشبثات چې د سرمايي د تهيه كولو په صورت كې په ټول هيواد، او په خاصه كليوالي سيمو كې، مناسب ليدل كيږي، كيدای شي په لاندې برخو كې وي:

1. د کرنې او مالداري په برخه کې:

- له غریبو کم زمینه او بی کسه کلیوالی کورنیو سره مرسته کول چې په خپلو کمو مخکو (یا دولتی غیر زراعتي ملکی مخکو) کې کورنۍ باغچې، قیمت بیه طبیې بوتې (زعفران، انجه، ادرك (زنجبیل)، الوویرا، او نور وکرلای شی؛
- په کورونو کې د چرگو او هگیو کوچني فارمونه جوړول؛
- په یو شمیر سیمو کې د طبیې ځنگلونو او بوټو پالنه او ساتنه (کیدای شي محلی حاکمان او د زراعت وزرات یې یو لوی پیمانې پلان جوړ کړي او له اوسیدونکو سره مالي مرسته وکړي چې هغه طبیې نایاب ځنگونه او بوټي وساتي او توسعه ورکړي)؛
- د شمسي انرژۍ کوچني پلانتونه جوړول او په محلي سطحه په کورونو یا وړو صنعتي کارخانوو خرڅول؛
- په محلي سطحه د طبیې میوو پروسیس کول (مثلا د زغوزیو، پستی، بادامو یا چارمغزو پخول، سپینول، پاکت بندي کول، کارتن کول او صدور ته تیارول)؛
- د میو مربع، جوس یا هم کانسرو جوړولو کاروبار تمویل او تشویقول.
- د حیواني پوستکو پخول او پروسیس کول؛
- د شاتو مچيو، ورینمو چنجیو یا هم ماهې پالنې فارمونو په شان واړه کاروبارونه تشویقول او تمویلول؛
- او نور.

۲. د صنعت او تولیداتو په برخه کې:

ټول هغه واړه صنعتي محصولات چې اومه مواد یې په هیواد کې پیدا کړي او تولید یې لوړ پیمانې تخنیکي پوهه او پیچلتیا نه ايجابوی او په هیواد کې کافي مصرف لري، د ټولنیز کاروبار له لاري په اسانۍ تمویل، تشویق او ایجادیدلای شي. مثلا: برقي سایکتونه، سویچونه، برقي اوتو، منقلونه، حتی شمسي پلانونه او نور.

د صنعتي او زراعتي هر ډول ټولنیز کاروبار لپاره لازمي برېښنا د شمسي پلانونو له لاري په هره سیمه کې په محلي توګه ترلاسه کیدای شي. برسيره پر دې په کلیوالي سیمو کې د محلونو کرایه هم هیڅ او یا کمه وي، نو باور داده چې د ښه کیفیت د تولیداتو قیمت به هم د وارد شویو موادو په نسبت ټیټ وي. له دغه ځایه څخه د ښه رقابت لپاره به یوازي د محصولاتو ښه کیفیت لازم او کافي وي.

و من الله تفيق

منصوری

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library